

Sveučilište u Zagreb
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

"Diplomski rad"

**DEMOKRATSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE: UTJECAJ OBITELJI, ŠKOLE I
MEDIJA NA POLITIČKU SOCIJALIZACIJU VARAŽDINSKIH
SREDNJOŠKOLACA**

studentica: Tonja Sedlar
mentor: dr. sc. Dragan Bagić

Zagreb, prosinac 2014. godine

"Stvoriti vladavinu za narod svakako je korisna stvar, no znam još jednu korisniju – odgojiti naciju za vladavinu" (Rousseau, 1979:118).

SADRŽAJ:

1. UVOD	2
2. CILJEVI I SVRHA	3
3. TEORIJSKI KONCEPT RADA	5
4. POLITIČKA SOCIJALIZACIJA.....	9
5. HIPOTEZE.....	16
6. METODOLOGIJA.....	17
7. REZULTATI.....	20
7.1. POLITIČKA PISMENOST.....	20
7.2. POLITIČKA PARTICIPACIJA.....	23
7.3. AGENSI POLITIČKE SOCIJALIZACIJE.....	28
8. RASPRAVA.....	32
9. ZAKLJUČAK	37
10. LITERATURA.....	41

1. UVOD

Politička socijalizacija mladih u Hrvatskoj, kao i njihova politička kultura specifična su područja društvenog realiteta koja u akademskim krugovima ostaju nedovoljno znanstveno istražena usprkos činjenici da predstavljaju instancu političkog sustava u okviru kojeg se manifestiraju, a koji je u slučaju Hrvatske demokratski. Vodeći se idejom: "da se politička kultura tretira i kao nezavisna i kao zavisna varijabla koja uzrokuje strukturu i koja je uzrokovana strukturom" (Almond i Verba, 2000:426) u ovom radu polazim od mišljenja da između (demokratskog) političkog sustava i poretka te političke kulture mladih postoji povratna sprega pri čemu naglasak stavljam na opisivanje te kulture kao i na proces političke socijalizacije mladih za koju smatram da potonju oblikuje. Mišljenje kako: "Pojedinci stječu znanja o političkim orijentacijama kroz izravno poučavanje, kao u školi; no stječu ih i kroz izravna politička iskustva koja nisu zamišljena kao lekcije iz politike, kao kad dijete čuje roditelje kako raspravljaju o politici ili kada primijeti djelovanje političkog sistema" (Ibid., p. 366) vodi istraživanje u smjeru proučavanja političke kulture varaždinskih srednjoškolaca te efikasnosti procesa njihove političke socijalizacije s naglaskom na ulogu obrazovnog sustava, obitelji i medija u istom.

Kao ciljnu skupinu istraživanja odabrala sam punoljetne učenike završnih razreda triju varaždinskih srednjih škola, I. Gimnazije, Strukovne i Elektrostrojarske, kako bih istražila na koji se način ispitanici odnose prema politici kao sferi društvenog života, koja mišljenja vežu uz hrvatski politički sustav, gdje sebe pozicioniraju u njemu, odnosno kako vide i razumiju svoju ulogu u političkom kontekstu, koliko su informirani i zainteresirani za bilo koji segment vlastitog sudjelovanja u politici i sl.

Prije svega, želim saznati nešto više o političkoj kulturi ispitanika, no zanima me i stupanj utjecaja, odnosno način na koji obitelj, obvezni obrazovni sustav, skupina vršnjaka i mediji utječu na oblikovanje te kulture pri čemu navedene čimbenike promatram kao četiri agensa (političke) socijalizacije ciljne skupine. Naime, takvima ih problematiziram, budući da se slažem kako: "uvjerenja, osjećaji i vrijednosti znatno utječu na političko ponašanje, te da su ta uvjerenja, osjećaji i vrijednosti proizvod socijalizacijskih iskustava" (Ibid., p. 426). Da preciziram, želim opisati političku socijalizaciju ciljne skupine i istražiti njenu efikasnost, promatrajući je u okviru demokratske političke kulture, pri čemu istražujem njihovu podudarnost ili

mimoilaženje, odnosno kao glavni cilj rada postavljam istraživanje mjere i načina na koji su ispitanici politički socijalizirani u duhu demokratske političke kulture te ispitivanje čimbenika koji su na to utjecali.

Među ostalim ciljevima istraživanja promatram i analizu političke participacije ciljne skupine dovodeći je u vezu s idejom "minimalnog" građanstva gdje tragam za stavovima ispitanika o vlastitom angažmanu u političkom sustavu i njegovim procesima, analizirajući promišljanja o: prvom i budućim izlascima na izbore, ideji "građanske dužnosti", pogledu na stranački sustav Republike Hrvatske i uključivanju u njega itd.

Sociološka relevantnost predložene teme, držim, primarno proizlazi iz dosadašnjih rezultata znanstvenih istraživanja političke kulture i socijalizacije mladih hrvatskih srednjoškolaca, koji ukazuju na nizak nivo osnovnog političkog poznavanja, kao i na nezadovoljavajuću razinu političke pismenosti i informiranosti mladih pri čemu želim apostrofirati alarmantnost takvog stanja i potrebu za njegovom promjenom. Jedan od ciljeva ovog rada jest i potencirati probleme, ali i značaj političkog obrazovanja mladih, budući da će oni u skorijoj budućnosti postati politički aktivni građani koji će (in)direktno oblikovati političku sliku države i tako utjecati na stanje društva generalno, ali i pojedinca partikularno. Upravo zbog navedenog držim značajnim da se toj društvenoj skupini posveti više znanstvenog i stručnog interesa, budući da se radi o skupini koja je, kako to tvrdi Vlasta Ilišin u naslovu svoje knjige, a s čim se slažem, na margini društva i politike (Ilišin, 1999). Ovo je osobito problematično ako spomenutu društvenu grupu promatramo kao nezanemarivog aktera unutar političkog poretka, odnosno političkog sustava i procesa, što ona i jest.

2. CILJEVI I SVRHA

Pri promišljanju istraživanja pošla sam od ideje da mladi, kao ona skupina koja obuhvaća pojedince starosti između petnaest i trideset godina¹, premda o krajnjim vrijednostima te (dobne) skupine postoje različita mišljenja, predstavljaju društvenu kategoriju koja ima specifične sociokulturne obrasce, od kojih sam u središte interesa svog istraživanja postavila obrasce njihovog političkog razmišljanja i ponašanja.

¹ O društvenoj skupini mladih, promatranoj u kontekstu suvremenog društva, više se informacija može naći u prijedlogu Nacionalnog programa djelovanja za mlade od 2014. do 2017. godine čiji pokrovitelj je Ministarstvo socijalne politike i mladih Republike Hrvatske.

Osnovnim ciljem ovog rada promatrala sam istraživanje efikasnosti procesa političke socijalizacije mladih u demokratskoj političkoj kulturi kakva je, barem u načelu, ona hrvatska, do čega sam pokušala doći analizom mišljenja i stavova koje je ciljna skupina producirala i prenosila o trima blokovima pitanja.

Prvi blok osmišljen je s ciljem ispitivanja njihove političke informiranosti, odnosno "pismenosti" gdje sam analizirala poznavanje osnovnih činjenica i karakteristika političkog sustava Republike Hrvatske, drugi blok odnosio se na istraživanje političke participacije, gdje su me, između ostalog, interesirali stavovi ispitanika o aktivnom sudjelovanju u procesu političkog odlučivanja, dok se treći blok pitanja bazirao na njihovim procjenama o utjecaju koji obrazovni sustav, obitelj, vršnjaci te mediji vrše na tijek i kvalitetu njihove političke socijalizacije. Pri osmišljavanju istraživačkih pitanja vodila sam se idejom da se: "Politička socijalizacija uobičajeno ... definira kao proces usvajanja političke kulture, koja je pak definirana kao subjektivni element političkog sustava ... Subjektivnu komponentu političkog sustava, političku kulturu, čine uvjerenja i stavovi sudionika sustava o samom sustavu, njegovim institucijama, procesima, njegovoj funkcionalnosti." (Bagić, 2011:17 prema Vujčić, 1993). U tom sam kontekstu željela istražiti kako i s kojim rezultatima kod ispitanika teče proces: "usvajanja političkih ideja, stavova i obrazaca ponašanja" (Ilišin, 1999:71) čime sam željela ukazati na efikasnost političke socijalizacije mladih, kao i na njihovu kulturu, analizirajući navedeno u kontekstu demokratske političke kulture. Navedeno sam istraživala analizirajući promišljanja ispitanika u utjecaju agensa obitelji, škole, medija i vršnjaka na proces njihove političke socijalizacije imajući na umu da: "Osim institucija, djelotvorna demokracija pretpostavlja postojanje građana s adekvatnim znanjima, sposobnostima i vrijednostima, odnosno s razvijenom političkom pismenošću. Jasno je da se takvi građani ne rađaju, već takvi mogu postati tijekom svog odrastanja. Političko odrastanje i sazrijevanje građana, koje može rezultirati političkom pismenošću, događa se kroz proces političke socijalizacije." (Šalaj, 2011:15).

Naime, svrha ovog istraživanja, smatram, leži u isticanju djelotvornosti procesa političke socijalizacije mladih kojeg je, vjerujem, važno istaknuti zbog toga što se tim procesom mladi oblikuju kao akteri na političkoj sceni. Ako je cilj socijalizacije integracija pojedinca u društvo, onda cilj političke socijalizacije treba biti njegovo uspješno integriranje u politički sustav, koji je u slučaju Hrvatske demokratski. Takav sustav zahtjeva da individua politički promišlja u duhu jednakosti, pravde, slobode, tolerancije i sl., što su vrijednosti koje se uče i od roditelja i u školi i putem medija itd.

Stoga vjerujem da treba razotkriti stupanj u kojem se te vrijednosti doista prenose na mlade, odnosno stupanj u kojem ih oni usvajaju, budući da će se njihova politička kultura (in)direktno manifestirati kroz politički sustav. Pritom se vodim idejom da se, ako se politička socijalizacija mladih kvalitetno i djelotvorno provodi, dakle u duhu demokratske političke kulture, povećavaju šanse da će oni postati politički zainteresirani i aktivni građani koji će od političkog sustava u okviru kojeg žive, djeluju i sl. zahtijevati demokratske vrijednosti i ideale, tj. za koje će se i zalagati.

Osim navedenog, smatram da bi ostvarivanje ciljeva rada moglo poslužiti u rasvjetljavanju značaja kojeg agensi političke socijalizacije imaju u tom procesu, što držim važnim kako bi se istaknula potreba za promišljanjem promjena kod onih agensa koji se mogu kontrolirati, primjerice u obrazovnom sustavu. Naime, smatram da potonji ima značajno mjesto u političkom obrazovanju mladih, ali i potencijal da se kroz njega provede kvalitetan politički odgoj i obrazovanje, što do sada, ako je suditi prema rezultatima već provedenih istraživanja, nije bilo uspješno provedeno, stoga na ovom mjestu promišljam o promjenama u kurikulumima koji bi trebali proširiti i promijeniti sadržaj političkog obrazovanja na što ovdje i pozivam. "Mnogi autori naglašavaju potrebu odgoja za demokraciju ... Demokratske institucije zahtijevaju svijest o zajedničkoj sudbini i identitetu, građansku solidarnost. Ova solidarnost dopušta povjerenje i lojalnost među građanima i tako potiče svijest o uzajamnoj obvezi ... Uvjereni smo da se ova uzajamna solidarnost ne može pravilno razvijati ako se ne razvija balansirana svijest o pravima i obvezama građana, a to zasad nije slučaj. Možda smisao građanskog odgoja i odgoja za demokraciju stoji, ponajprije, u razvijanju svijesti i osjećaja za uravnoteživanje prava i dužnosti u razvijenom građanskom identitetu pojedinaca." (Vujčić, 2003:23 prema March i Olsen, 2000:159).

3. TEORIJSKI KONCEPT RADA

Studija koja se u naslovu pita: *Odgaja li škola dobre građane?* (Bagić, 2011), donosi rezultate istraživanja o efikasnosti političke socijalizacije hrvatskih srednjoškolaca koji pokazuju kako je odgovor na ovo pitanje više negativan, nego pozitivan. Naime: "preko 1/4 maturanata iskazuje elemente autoritarne političke orijentacije, a za preko 40 posto maturanata prihvatljiva je zabrana političkog djelovanja nekim strankama i pojedincima. Visoku razinu isključivog nacionalizma, koji ima

tendenciju isključivanja iz jednakopravnog građanskog položaja skupina na temelju kulturnih kriterija, iskazuje nešto više od 1/3 anketiranih maturanata što se može ilustrirati činjenicom da oko 40 posto njih smatra da bi u Hrvatskoj etnički Hrvati trebali imati veća prava od ostalih naroda." (Bagić, 2011:70). Na rezultate ove studije, koje smatram vrijednima ne samo iz pozicije analize i prikaza političke kulture mladih, već i zato što ukazuju na (ne)efikasnost političke socijalizacije koju ovdje istražujem, nadovezuju se i druga istraživanja, a na čije se spoznaje također oslanjam, koja su promatrala institucionalno političko djelovanje mladih. Ona donose rezultate koji, između ostalog, govore da mladi: "u usporedbi sa starijima manje izlaze na birališta, češće su neodlučni u pogledu toga hoće li ići na izbore i češće ne vjeruju da njihovo glasovanje ima važnosti." (Ilišin, 1999:93), odnosno da: "pokazuju vrlo nisku razinu povjerenja u političke i državne institucije (više od 80% njih nema povjerenja), te da je samo otprilike 20% njih zadovoljno načinom djelovanja demokracije u Hrvatskoj ... svi ti podatci upozoravaju na vrlo visok indeks političkog otuđenja naših učenika od politike, institucija vlasti i građanskog identiteta. To je znak otuđenja od građanstva u cjelini." (Vujčić, 2003:26).

Navedeni rezultati predstavljaju ishodište mog rada u kojem ću predstaviti istraživanje provedeno nad ispitanicima koji su tek nedavno navršili osamnaest godina te koji će uskoro imati prilike po prvi puta izaći na izbore, budući da, istražujući njihovu političku kulturu i proces njihove političke socijalizacije, želim ispitati u kojoj su mjeri dobiveni rezultati bliski rezultatima ranije navedenih istraživanja. Naime, držim da je važno vidjeti na koji način ispitanici oblikuju i promišljaju svoje političke stavove, ako govorimo o njima kao o: "novom naraštaju hrvatskih građana koji će određivati budućnost hrvatske politike." (Ibid., p. 10). Ako mladi, kao što to dosadašnja istraživanja pokazuju, nisu upoznati s temeljnim kategorijama političkog sustava u kojem žive, odnosno imaju negativan stav o istome, valja prije svega istražiti koji su to čimbenici koji na navedeno utječu. I dok je tih faktora mnogo, u ovom ću se radu prije svega usredotočiti na utjecaj obitelji i obrazovnog sustava koji su: "primarni i sekundarni agensi u procesu političke socijalizacije" (Ilišin, 1999:73) te koje promatram važnim čimbenicima u analizi političke kulture mladih. Njihov značaj (uz utjecaj vršnjaka i medija kao drugih dvaju agensa) prepoznajem i u sljedećoj tvrdnji: "politička kultura nije prirodno stanje stvari, jer onda ne bi bila kultura, ona se mora učiti procesima političke socijalizacije (pritiscima prevladavajuće političke kulture u društvu), te educirati u procesima školovanja. Samo ona može kultivirati pojedince da uspješno

uravnotežuju dimenzije građanstva, odnose između prava i obveza, između interesa i identiteta, između vrijednosti i interesa, između pasivnosti i aktivnosti itd." (Vujčić, 2007:31). Drugim riječima, političku kulturu (mladih), kao subjektivnu dimenziju politike, tj. kao: "sustav vjerovanja o politici" (Vujčić, 1997:109) koja su naglašeno intersubjektivna, a koja se manifestiraju kroz vrijednosti, norme, političke stavove, politička ponašanja ljudi itd. (Ibid.) važno je istražiti je se ona: "*dijeli* (ona je kolektivni fenomen koji se ne može reducirati na nivo pojedinaca ... *prenosi* (ona konstituira socijalno nasljeđe, ono što povezuje generacije) ... *uči* (ona je software koji se pridodaje genetičkom hardwareu)." (Vujčić, 1997:114). Subjektivna strana politike koja se može objasniti analizom te kulture ono je za čim tragam u ovom radu jer: "Ona daje odgovor na pitanje zašto netko glasuje za nekoga, zašto ulazi ili ne ulazi u određenu stranku, zašto podržava ili ne podržava određeni politički sustav, zašto vjeruje ili ne vjeruje u razne političke aktere, itd. Međutim, ona ne samo da objašnjava ponašanje i stavove ljudi nego i regulira načine njihova ponašanja. Na primjer, hoće li se konflikti rješavati nasiljem ili dijalogom – to zavisi od političke kulture ljudi." (Ibid., p. 120). Iz navedenog valja iščitati važnost analiziranja političke kulture koja leži, kako promišljaju razni autori, u njenom odnosu s političkim ponašanjem, stabilnim razvojem demokracije itd. (Ibid.). Naime, Vujčić smatra da se: "... politička kultura služi razumijevanju, objašnjavanju, predviđanju i reguliranju političkog sustava te interakcijskih odnosa i procesa u njemu. Bez nje se ne mogu ostvariti navedene funkcije, a to znači da nije moguće ni zamisliti postojanje političkog sustava i njegovih dinamičkih svojstava ... ipak se sa sigurnošću danas može ustvrditi da je politička kultura jednog naroda vrlo važna varijabla u objašnjavanju mnogih kriterijskih (zavisnih) varijabli politike i vladavine u društvu." (Vujčić, 2001:35). Upravo se u ovom autorovom zaključku krije osnovna ideja na kojoj temeljim svoje istraživanje, budući da smatram kako efikasna politička socijalizacija, koja teče u smjeru integriranja pojedinaca u demokratski politički sustav, predstavlja osnovu stabilnog demokratskog poretka, stoga valja istražiti na koji način taj proces teče u praksi kako bi ga se potencijalno moglo unaprijediti, s obzirom na njegovu iznimnu važnost u navedenom kontekstu. Jednako tako, razvoj političke kulture neodvojivo je vezan uz razvoj građanskog društva koje promišljam kao ideju pod kojom se susreću zahtjevi za slobodom građana, njihovom jednakošću, poštivanjem prava i odgovornosti itd., odnosno kao: "socijalnu osnovu i socijalno-političkog promotera demokratskog poretka" (Vujadinović, 2008:23) Takvo građansko društvo zahtijeva demokratsku političku kulturu.

U kasnijem dijelu rada istražujem u kojoj mjeri i s kojim uspjehom obrazovne institucije, obiteljska okružja, mediji itd. socijaliziraju mlade za civilno društvo, odnosno u kojoj ih mjeri obrazuju i odgajaju za demokraciju, budući da polazim od ideje da se: "Građanin ni povijesno ni ontološki ne rađa – on se razvija i nastaje u procesima političke socijalizacije i političkog odgoja i obrazovanja." (Vujčić, 1998:135). Ovdje, dakle, ističem značaj odgoja i obrazovanja mladih kao građana i političkih sudionika jer smatram da edukacija predstavlja snažan agens političke socijalizacije mladih, koja ih može i mora usmjeriti k vrijednostima građanskog društva u kojem žive, a koje se podjednako odnose, kako to tvrdi Vujčić, i na ljudska i politička prava, ali i na obveze koje bi građani valjali ispuniti (Ibid.). "Upravo zbog nužnosti ravnoteže prava i obveza u društvu, na razini svakog pojedinca, pojavljuje se i potreba da se građanstvo sagleda ne samo kao legalni status u društvu ili kao poseban ili višestruki identitet, nego i kao skup vrlina (*arete, virtue*). A kad se građanstvo pojavljuje kao skup vrlina, među koje se ubraja vrlina odgovornosti, dužnosti i solidarnosti prema drugima, ono onda nužno samo po sebi implicira mogućnost i nužnost socijalizacije i edukacije za tu ulogu u društvu – ulogu građanina." (Vujčić, 2007:23).

Dakle, uz postizanje razumijevanja načina na koji: "pojedinci razvijaju politički identitet" (Ilišin, 1999:72), u radu želim istražiti i varijablu političke kompetencije mladih koja se stvara, među ostalim, i odgojem i obrazovanjem, budući da: "Kompetentni građanin je samopouzdan građanin. A samopouzdan je građanin izgledniji da bude aktivan, da prati politiku, da razgovara o politici; on je također izgledniji da bude zadovoljan s ulogom participanta, da bude pozitivniji prema performansima svoga sustava i da ima pozitivne orijentacije prema političkom sustavu ... Zato je samopouzdan građanin ... demokratski građanin. Taj građanin ne samo da misli kako treba participirati u politici i vlasti nego to često i čini." (Vujčić, 2001:74). Uzme li se u obzir da dosadašnji rezultati istraživanja političke kulture hrvatskih srednjoškolaca pokazuju kako 44,8% njih ne zna kakav je politički sustav u RH, da njih 82,4% ne zna koja stranka/stranke čine vladajuću većinu u Hrvatskom saboru, te da 15,9% učenika ne zna kojim skupinama opće pravo glasa daje pravo sudjelovanja na izborima (Bagić i Šalaj, 2011:30), može se zaključiti kako mladi u RH nisu kompetentni građani, što je rezultat s kojim ću usporediti rezultate vlastitog istraživanja kako bih vidjela u kojem se smjeru razvija politička kompetencija hrvatskih, konkretno varaždinskih, srednjoškolaca, te kakva je uspješnost procesa njihove političke socijalizacije.

4. POLITIČKA SOCIJALIZACIJA

Da bi se moglo govoriti o političkoj socijalizaciji, potrebno je naznačiti ulogu i značaj socijalizacije generalno u procesu integracije osobe u šire društvo. Proces socijalizacije podrazumijeva podružljavanje pojedinca kao jedinice u društvenom kontekstu, odnosno proces kojim osoba, između ostalog, usvaja vrijednosti i norme društvene zajednice te uči njene društvene uloge putem čega se u istu integrira. Iako vrijednosti i stavovi pojedinca ne će uvijek biti u skladu s onima zajednice, učenje tih vidova sociokulturnog realiteta značajno je jer se odvija u međuljudskoj interakciji, pri čemu pojedinac biva pod utjecajem socijalnog konteksta bez kojeg je, kao što i sama riječ sugerira, socijalizaciju nemoguće ostvariti. Taj je kontekst važno istaknuti jer obuhvaća niz aktera koji, na različite načine i s različitom snagom utjecaja, oblikuju pojedinca u skladu s karakterom društvenog okružja, pri čemu mislim na njegove dominantne vrijednosti i sl. Socijalizacijom se pojedinac integrira na niz različitih načina, odnosno u okviru niza područja društvenog života pa tako možemo govoriti o intelektualnoj, kognitivnoj, emocionalnoj, kao i političkoj socijalizaciji koja me ovdje interesira. Prije no što pojasnim što pod potonjom podrazumijevam, naglasila bih značaj spomenutih aktera, odnosno agensa socijalizacije, koji se u većini slučajeva odnose na određenu vrstu međuljudskih odnosa. "Različiti socijalni odnosi imaju različite socijalizacijske zadaće u razvoju djeteta ... odnosi između djeteta i roditelja s vremenom se mijenjaju jednako kao i vršnjački odnosi, koji s odrastanjem i sazrijevanjem sudionika poprimaju neki novi oblik ... Ciljevi i zadaće socijalnih odnosa odgovaraju razvojnim zadaćama, kognitivnim sposobnostima i socijalnim potrebama. Drugim riječima, socijalni odnosi i znanje o socijalnom svijetu povezani su s psihičkim, kognitivnim i socijalnim razvojem." (Klarin, 2006:104 prema Laursen i Bukowski, 1997). Ovakvo mišljenje autorica iskazuje u kontekstu tzv. *razvojne teorije socijalizacije u grupi* (Klarin, 2006:118) koja pretpostavlja utjecaj raznih, uglavnom izvan-obiteljskih faktora, na razvoj djeteta, poput prijatelja, škole, supkultura, susjedstva itd. koji imaju ulogu u socijalizaciji kao procesu: "tijekom kojeg dijete postaje prihvaćen član društva kojem pripada, osoba koja se ponaša na prihvatljiv način, poznavajući jezik, potrebne vještine, dijeleći vjerovanja i stavove ..." (Klarin, 2006:118 prema Harris, 1995). Ti su agensi, bilo da je riječ o obitelji, školi, vršnjacima, medijima i sl., prisutni s većim ili manjim utjecajem tokom čitavog života pojedinca, čija socijalizacija toliko i traje. U određenom će razvojnom stadiju individue više utjecaja

ima obitelj, u nekom drugom stadiju vršnjaci, iako Ilišin zaključuje kako: "s većom dobi utjecaj primarnih agensa slabi nauštrb sekundarnih" (Ilišin, 1999:73). Naime, brojni autori među navedenim agensima razlikuju primarne i sekundarne pri čemu u primarne ubrajaju obitelj (naročito roditelje) i grupe vršnjaka (prijatelje), a u sekundarne obrazovne institucije, masovne medije i slično (Ibid.). Njihov utjecaj nezanemariv je u kontekstu promišljanja o socijalizaciji kao procesu kojim se pojedinac osposobljava za: "preuzimanje institucionaliziranih društvenih uloga posredstvom kojih participira u danom društvu." (Ibid., p. 72). Jedna od tih uloga jest i ona građanina kao, između ostalog, odgovornog i aktivnog člana političkog sustava i kulture, stoga ću u ovom radu istražiti utjecaj i primarnih i sekundarnih agensa na odgoj i obrazovanje mladih kao članova političke zajednice. Naime, uloga se građanina, kao političkog sudionika, poput ostalih društvenih uloga uči, odnosno politička socijalizacija obuhvaća proces: "prenošenja političke kulture od strane starije generacije na potomke", dočim onaj koji se socijalizira nikada nije pasivan u tom procesu, stoga se politička socijalizacija može promatrati kao: "proces stjecanja političkog "ja" u interakciji s procesima prenošenja političke kulture od strane društva." (Ibid., p. 21). Stvaranje političkog identiteta pojedinca, njegovog političkog "ja", kroz međuodnos s agensima političke socijalizacije leži u osnovi ovog istraživanja.

Način na koji djeca/mladi uče društvene uloge, ovdje konkretno političke, odvija se na izravan i neizravan način. Potonji podrazumijeva stjecanje znanja i vještina koja u svojoj srži nisu politička, ali mogu utjecati na političku kulturu što se naročito očituje u razvoju stavova prema raznim oblicima autoriteta (prije svega onom roditelja). To bi značilo da djeca, na temelju odnosa s roditeljima, odnosno na temelju nepolitičkih autoriteta: "razvijaju izvjesna očekivanja od takvih osoba (autoriteta). Tako stječu opću dispoziciju prema autoritetu ... a u kasnijem razvoju se takav odnos prema autoritetu prenosi na određeni politički autoritet. Transformira se u političku orijentaciju. Ako je, primjerice, generalizirani odnos prema nepolitičkim autoritetima imao demokratsku supstancu, onda će se, barem se tako pretpostavlja, i odnos prema političkim autoritetima uspostaviti prije svega na demokratskoj osnovi." (Ibid., p. 29).

Indirektne se oblike političke socijalizacije objašnjava kroz transfer interpersonalnih odnosa, na koje sam se osvrnula ranije kroz ideju o djetetovom odnosu spram različitih oblika autoriteta, tj. naukovanje, koje podrazumijeva da: "pojedinci u nepolitičnim situacijama stječu određene vještine i iskustva koja koriste za ulazak u svijet politike. Na primjer, ako se u obitelji, školi ili na radnom mjestu participira u

procesima odlučivanja, pretpostavlja se da će to utjecati na aktivan odnos prema politici, odnosno na razvoj participacijske političke kulture" (Ibid.) te kroz generaliziranje čija bit leži u: "učenju nepolitičkih vrijednosti koje imaju latentni politički sadržaj. Na primjer, povjerenje u ljude kao jedna nepolitička vrijednost može imati velikog značaja za formiranje povjerenja prema političkim autoritetima i za uspostavljanje stabilnosti demokratske političke kulture" (Ibid., p. 30).

Izravna dimenzija političke socijalizacije, s druge strane, podrazumijeva neposredno učenje i usvajanje sadržaja političke kulture koje je: "fokusrano na sadržaje i procese politike izravno." (Ibid.). Njeni oblici odnose se na imitaciju, anticipatornu socijalizaciju, političko obrazovanje i političko iskustvo. Imitacija podrazumijeva pojedinčevo preuzimanje stava prema politici, vrijednostima i oblicima političkog ponašanja od osoba s kojima dolazi u doticaj. Anticipatorna socijalizacija odnosi se na stjecanje uloga: "koje pojedinci mogu očekivati kao odrasli, ali i norme i vrijednosti koje te uloge definiraju" (Ibid.), a politička iskustva se odnose na aktivno participiranje individue u političkim organizacijama kroz koje se stječe način političkog djelovanja. U ovom radu naglašavam upravo direktnu političku socijalizaciju, tj. političko obrazovanje koje se odnosi na školski sustav u okviru kojeg se ono ostvaruje kroz nastavni predmet politološkog karaktera najčešće naslovljen Politika i gospodarstvo.

Na temelju analize izravnih i neizravnih načina političke socijalizacije želim naglasiti ono što i Vujčić prepoznaje neophodnim za formiranje odgovornog građana koji će poštivati prava i ispunjavati obveze koje demokratska politička kultura pretpostavlja, a to je politički odgoj i obrazovanje, odnosno obrazovanje za demokratsko društvo: "Političko obrazovanje pomaže pojedincu da o politici misli nijansirano, cjelovito, povezano, kauzalno, i funkcionalno; da povezuje dio sa cjelinom i obratno, da razumije prividne kontradikcije i moguće konsenzuse itd. Bez političkog obrazovanja nije moguće ovladati sadržajima, kontradikcijama, nijansama i stilovima političkog fenomena i političkog djelovanja. Politički je fenomen posebna pojava u ukupnoj društvenoj strukturi i svijesti ljudi, pa da kao takva i treba proučavati ... Ako je politika jedino razumno sredstvo za utvrđivanje zajednice, onda tim sredstvom trebaju ljudi ovladati koliko je god to moguće." (Ibid., p. 31).

U tom kontekstu spominjem i agense, tj. činitelje političke socijalizacije među koje se mogu ubrojiti mnogi, no ostat ću dosljedna vlastitom istraživanju u kojem sam analizirala utjecaj obitelji, škole, vršnjaka te medija na spomenutu vrstu socijalizacije. Naime, Vujčić se u svom djelu *Politička kultura i politička socijalizacija* (1993) osvrće

na radove P. Pawelke i H. Dekkera koji su se bavili istraživanjem činitelja političke socijalizacije, a koji su smatrali kako se spomenuti proces može pojasniti na temelju povezanosti tih činitelja među kojima izdvajaju pojedince koji se socijaliziraju, činitelje socijalizacije te dominantne i periferne podsustave društva.² Točnije, ovi autori taj proces promišljaju u okviru interakcijske teorije političke socijalizacije u kojoj se promatra međudnos između središnjeg činitelja, odnosno pojedinca koji se socijalizira, te ostalih navedenih agensa. Taj međusobni utjecaj, prema mišljenju autora, ukazuje na proces političke socijalizacije. Među najvažnijim socijalizatorima, prema ideji interakcijskog modela, nalaze se: primarne skupine (uža i šira obitelj), obrazovni sustavi (nastavnici, drugi učenici), crkva (svećenici), mediji masovne komunikacije (TV, novine, radio ...), vršnjaci, poslovni sustavi (poslovođe, edukatori) te politički sustavi (političke stranke, društvene organizacije, izborne kampanje ...) (Vujčić, 1993). Svaki od tih agensa na specifičan način utječe na političko ponašanje pojedinaca, odnosno na razvoj njihove političke kulture, dočim promatranje tih utjecaja stoji u središtu mog rada.

Počet ću od promišljanja o utjecaju obitelji na političku socijalizaciju djece/mladih. Naime, istraživanja su pokazala kako postoji vrlo visoka korelacija između političkih stavova roditelja i djece³: "Stranačka identifikacija utjecala je na pojedinčevo glasanje na izborima i prenosila se neposredno s roditelja na djecu kroz generacije." (Ibid., p. 51). Upravo se u usklađenosti političkih stavova vidi najveći utjecaj roditelja na djecu, dok su stavovi vezani uz ostala pitanja: "kao što su politička efikasnost (political efficacy), svijest o dužnosti glasovanja, potpora vlasti (državi), političko povjerenje, potpora stranačkom sustavu, politički cinizam ... i brojni drugi aspekti političke kulture, "pokazali neznatnu suglasnost." (Ibid., p. 52). No, koji su to odnosi ili varijable obiteljskog odnosa koje utječu na takav utjecaj roditelja na, kao što se zaključuje, stranačke preferencije djece/mladih? Vujčić ističe kako je ovdje riječ o afektivnim odnosima između tih aktera, odnosno o: "autoritarnosti roditelja i stupnju njihove politiziranosti" (Ibid.). Pozivajući se na rezultate istraživanja K.P. Langtona⁴, autor naglašava da se iz njegovih rezultata može iščitati da: "visoka i niska obiteljska autoritarnost u odgoju više pogoduju razvoju identičnih stranačkih preferencija, dakle,

² O činiteljima političke socijalizacije Vujčić se referira navodeći sljedeći izvor: Dekker, H. (1988) *Political Socialization, Theory and Research*, referat na međunarodnom skupu u Nizozemskoj te Pawelka, P. (1977) *Politische sozialisation*, Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft.

³ Vidjeti: Jennings, M.K., Niemi, R.G. (1968) The transmission of political values from parent to child. *American Political Science Review*, 62(1):169-184.

⁴ Riječ je o rezultatima istraživanja objavljenima u: Langton, K.P. (1969) *Political Socialization*. London: Oxford University Press.

stranačkom konformizmu u djece, negoli procesu različite stranačke identifikacije." (Vujčić, 1993:53 prema Langton, 1969). Jednako tako, istraživanjima se pokazalo da je stupanj politizacije obitelji, koji se, primjerice, očituje u učestalosti razgovora o politici, zainteresiranosti roditelja za politiku i političku participaciju, povezan s autoritarnošću roditelja u vidu utjecaja na stranačko osamostaljivanje djece, i to u slučajevima kada se radi o obiteljima s nižim razinama autoritarnosti. Točnije, u obiteljima u kojima je nizak stupanj autoritarnosti povezan s niskom politizacijom, djeca se češće i brže stranački osamostaljuju. Od ostalih faktora koji se tiču obiteljske strukture, a koji utječu na stupanj politizacije djece, autor navodi i strukturu moći (dominacije) u nuklearnim obiteljima: "Muški ispitanici i potpunih obitelji s dominacijom majke bili su manje politički efikasni, manje politički zainteresirani i bilo je manje vjerojatno da će sudjelovati u političkoj aktivnosti, negoli oni iz obitelji s očevom dominacijom. Međutim, ova veza slabi i tendira da se preokrene među najobrazovanijim obiteljima." (Vujčić, 1993:56). Drukčije rečeno, obiteljsko okruženje vrši izvjestan utjecaj na političku kulturu djece, a koji se, prije svega, očituje u koherentnosti stranačkih preferencija.

Utjecaj škole na političku socijalizaciju relativno je slabo istražen. Vujčić tvrdi da je nekoliko razloga tome, no kao prevladavajući navode se kompleksnost školskog sustava kojeg je teško istraživati te problematičnost istraživanja učinaka koje sadržaj obrazovanja vrši na, primjerice, političku kulturu djece/mladih. Ipak, među autorima koji su istraživali te i slične učinke postoji suglasnost oko načina djelovanja škole na političku socijalizaciju, a koji se odvajaju na izravne i neizravne. Izravni se utjecaj očituje direktno preko nastavnog predmeta koji govori o političkom odgoju i obrazovanju, kakav je u slučaju RH predmet Politika i gospodarstvo⁵, dok se neizravni utjecaj reflektira kroz sve ostale dimenzije obrazovnog/školskog sustava (struktura i kultura škole, način izvođenja nastave, odnos između nastavnika i učenika itd.), a za koje se pretpostavlja da, u određenoj mjeri, oblikuju političku socijalizaciju.

Za potrebe ovog istraživanja istaknut ću utjecaj formalnog, manifestnog političkog obrazovanja na političku socijalizaciju djece/učenika. Premda Vujčić ističe da je provedeno malo empirijskih istraživanja koja bi mogla više reći o tom utjecaju, odnosno da njihovi rezultati nisu konkluzivni, navodi kako sam nastavni sadržaj spomenutog predmeta nije ključan, a kamoli jedini faktor koji objašnjava odnos između nastavnog predmeta i političke socijalizacije. "Očito je ... da nekoliko činitelja uvjetuje

⁵ Dalje u tekstu: PiG.

pozitivne efekte političkog obrazovanja u školama: sadržaj nastavnog predmeta političke edukacije, demokratski kontekst poučavanja, kulturna razina sredine u kojoj djeca žive i kongruencija između školskog proučavanja i izvanškolskih utjecaja." (Ibid., p. 60). Osim toga, mnogi se autori slažu u tome da je do perioda srednje škole (kada dolazi do formalnog političkog obrazovanja) većina političkih stavova, tj. generalni odnos spram politike već formiran. Drugim riječima, srednjoškolsko političko obrazovanje nema odlučujući utjecaj na političku socijalizaciju pa ni kulturu djece/mladih. Istaknut ću ovdje ono što i spomenuti autor apostrofira: "Čini se, međutim, da efekti političkog obrazovanja ne ovise samo o sadržaju tog obrazovanja, nego i o kontinuitetu političke socijalizacije mladih ... Problem je, dakle, u tome da se paralelno ili sukcesivno s razvojem participacijskih stavova i vještina, koje škola i drugi činitelji socijalizacije mogu poticati, razvija i afektivna vezanost za politički sustav." (Ibid., p. 64). Mišljenja sam kako obrazovni sustav RH ima upravo navedeni problem, tj. da nema kontinuitet u političkom obrazovanju djece. Ono se odnosi uglavnom na jednogodišnje/dvogodišnje izvođenje nastave PiG koje se, u pravilu, kao obvezno izvodi u završnom (četvrtom) razredu srednje škole, dakle, pohađaju ga sedamnaestogodišnjaci i punoljetni učenici što je, ako ostanem dosljedna ranije navedenom stavu o tome da se većina stavova spram politike oblikuje *do* perioda ulaska u srednjoškolski sustav obrazovanja, prekasno za radikalno utjecanje na političke stavove ili njihovo mijenjanje. Vjerujem da utjecaj predmeta PiG, ako govorimo o njegovom sadržaju, načinu izvođenja i sl., nije zanemariv, no ovdje se zalažem za promišljanjem potrebe za ranijim počinjanjem s političkim odgojem i obrazovanjem, koje, smatram, nosi veliki potencijal u oblikovanju aktivnih i zainteresiranih građana.

Utjecaj vršnjačke skupine na političku socijalizaciju također je slabo istražen te se o njemu govori u okviru konteksta socijalizacije generalno pri čemu djeca/mladi stječu određene stavove, predodžbe i mišljenja oponašajući svoju bližu okolinu, prije svega roditelje, a potom i prijatelje. Na temelju praćenja i imitacije drugih grade sebe kao društvena bića specifičnih vrijednosti, promišljanja itd., odnosno kroz tu vrstu interakcije uče o društvenim ulogama i pronalaze se u njima. Između ostalog, učeći od roditelja i vršnjaka oblikuju sebe i kao političkog aktera. I dok u najranijoj dobi roditelji imaju presudan socijalizatorski potencijal, što potvrđuju istraživanja koja roditelje klasificiraju kao primarne činitelje socijalizacije, s ulaskom u adolescenciju i u kasnijoj dobi mladi se počinju više oslanjati na mišljenja svoje društvene klike, pri čemu prijatelji imaju sve veću ulogu. Potreba da se u adolescentskoj dobi *uklope* u društvo

uzrokuje preuzimanje određenih pogleda na sociokulturnu stvarnost koji su zajednički toj (vršnjačkoj) skupini, a na temelju koje, potom, dolazi do integracije pojedinca. Među mišljenjima koja se dijele nalaze se i ona o politici. Interesantno bi bilo istražiti, na što ovdje i pozivam, u kojoj mjeri vršnjaci, u odnosu na roditelje, utječu na, primjerice, stranačke preferencije djece/mladih, s posebnim naglaskom na istraživanje istog u longitudinalnom presjeku kako bi se vidjelo jača li/slabi utjecaj određenog agensa političke socijalizacije u odnosu s porastom dobi mladih kao ispitanika.

Mediji, naročito oni masovne komunikacije, također predstavljaju značajan agens u procesu političke socijalizacije mladih, napose ako imamo u vidu njihovu sve intenzivniju prisutnost u trenutnom vremenu. Navedeno je osobito primjetno kod ispitanika obuhvaćenih ovim istraživanjem, s obzirom na to da je riječ o mladima koji su rođeni oko 1996. godine, dakle osobama koji odrastaju u eri masovne komunikacije, koju aktivno i koriste. Ovdje ubrajam televiziju, radio, novine, no glavni naglasak stavljam na Internet kao dominantni medij komunikacije 21. stoljeća. Naime, istraživanjem sam primijetila, o čemu ću govoriti nešto kasnije, kako gotovo svi ispitanici koriste Internet kao jedan od glavnih izvora dobivanja informacija u izvanškolskom okružju. Malo tko ne posjeduje mobilni uređaj s pristupom Internetu koji korisnicima omogućuje da budu stalno spojeni na internetsku mrežu, pri čemu naglašavam kako ispitanici tu pogodnost aktivno koriste za različite svrhe, pa tako i za praćenje dnevnih novina, između ostalog i političkih sadržaja, o kojima čitaju u virtualnom formatu. Na taj se način i informiraju o politici, budući da ističu kako rijetko prate dnevni tisak u fizičkom obliku, a još rjeđe televizijski dostupne sadržaje te najrjeđe radio. Ono što je bitno istaknuti u kontekstu govora o utjecaju medija masovne komunikacije na političku socijalizaciju mladih nije samo medij kao takav, već su mnogo važniji sadržaji dostupni putem njega. Upravo kvaliteta i kvantiteta sadržaja, u ovom slučaju političkih, oblikuje sliku koju mladi imaju o politici, budući da je kod medija, kao i kod roditelja, prisutan određeni stupanj autoriteta, koji proizlazi iz, barem načelne, objektivnosti koja bi medijima trebala biti integralna, a koja utječe na proces formiranja stavova, odnosno (političke) kulture mladih. Prateći sadržaje dostupne u medijima mladi upijaju razna znanja, u ovom slučaju politička, no uče i o stilu komuniciranja, duhu rasprave, kritici sociokulturnog okružja, što, katkad, može imati i veći utjecaj na formiranje političke kulture mladih, od samih informacija o političkim procesima. Dakle, kao i u slučaju neizravnih dimenzija utjecaja školskog sustava na

političku socijalizaciju mladih (model odgoja, model organizacije učenika u nastavi ...) ⁶, tako su i kod medija prisutni indirektni utjecaji koji se tiču ranije navedenog (stil komunikacije, prisutnost kritičke analize itd.), a koji prenose onu vrstu kulture koja snažno formira pojedinca i njegove stavove.

Da rezimiram, politička socijalizacija djece i mladih proces je kojim se razvija njihova politička kultura, no u tom procesu valja istaknuti kvalitetu i sadržaj njegova provođenja, budući da način na koji se ta vrsta socijalizacije manifestira (ne)posredno utječe na sam politički sustav u kojem ti pojedinci (in)direktno sudjeluju. Drugim riječima, ako se djecu i mlade socijalizira u duhu demokratskog, odnosno građanskog društva, odnosno ako svi agensi koji sudjeluju u tom procesu i sami sadrže, ili iskazuju odlike takve kulture, vjerojatnost je veća da će mladi postati politički aktivni i zainteresirani građani koji će njegovati vrijednosti demokratske političke kulture, odnosno civilnog društva. Slažem se, pritom, s Vujčićem koji zaključuje: "Istraživanjima u području odnosa između političke socijalizacije i političkog sustava, kao što smo kazali, nastoji se odgovoriti na pitanje koja i kakva politička znanja, uvjerenja itd., koje i kakve dimenzije i sadržaji političke kulture ljudi imaju najviše značaja za uspješno funkcioniranje (održavanje, transformiranje i razvijanje) političkih sustava? Dekker smatra da se kao političko-kulturni preduvjeti za stabilnu demokraciju najčešće u literaturi navode sljedeći sadržaji političke kulture: osjećanje potrebe da se politički participira u političkom sustavu i procesu; osjećanje nacionalne solidarnosti i nacionalne povezanosti ljudi; vjerovanje u legitimnost demokratskog sustava; politička efikasnost (djelotvornost i kompetentnost); demokratski stav (pravo na različito mišljenje); otvorenost za poglede drugih; tolerancija razlike; prihvaćanje koncepcije o jednakosti ljudi. Vjeruje se da će prihvaćanje i pridržavanje ovih sadržaja političke kulture odlučujuće djelovati na demokratsku konstituciju društva." (Vujčić, 1993:34).

5. HIPOTEZE

Kako bih provjerila odnos između političke socijalizacije varaždinskih srednjoškolaca i njihove političke kulture, odnosno kako bih istražila utjecaj četiriju agensa na proces njihovog političkog odgoja i obrazovanja empirijski ću provjeriti sljedeće hipoteze:

⁶ Vidjeti u: Vujčić, V. (1993) Politička kultura i politička socijalizacija. Zagreb: Alinea.

H1: maturanti varaždinske I. Gimnazije pokazuju veći interes za politiku, informiranje o istoj te vlastitu političku participaciju od maturanata varaždinske srednje Strukovne i Elektrostrojarske škole

H2: veći politički interes gimnazijalaca vezan je uz tip škole koju pohađaju utoliko što gimnazijski kurikulum generalno usmjerava mlade prema širokom području znanja potencirajući tako interes za različite sfere društvenog života (među ostalim i politiku)

H3: ispitanici boljeg školskog uspjeha (boljih ocjena i vladanja) iskazuju veći interes za politiku od ostalih ispitanika te češće prate medijski dostupne političke sadržaje (informativne i političke emisije na televiziji i u novinskim člancima dostupnima putem Interneta) kako bi se politički obrazovali

H4: ispitanici boljeg školskog uspjeha vlastiti politički angažman, u vidu izlaska na izbore, procjenjuju građanskom dužnošću

H5: obiteljsko okruženje ispitanika vrši dominantan utjecaj na oblikovanje političkih stavova kod svih ispitanika pri čemu ispitanici nasljeđuju većinu političkih stavova i uvjerenja primarno od roditelja

H6: većina ispitanika smatra kako vršnjačko okruženje ne utječe na njihove političke stavove

6. METODOLOGIJA

Istraživanje je provedeno na uzorku od dvadeset varaždinskih srednjoškolaca koji pohađaju tri škole: 1. Gimnaziju, Elektrostrojarsku te Strukovnu školu. Uzorak sam ograničila na područje grada Varaždina, točnije tri navedene škole koje sam odabrala želeći obuhvatiti učenike koji se obrazuju za nekoliko različitih zanimanja. Tako sam razgovarala sa sedmero gimnazijalaca s aspiracijama za upisivanjem različitih fakulteta, sedmero učenika Elektrostrojarske škole koji pohađaju smjer Grafički dizajn, te šestero učenika Strukovne škole koji se školuju za Modnog dizajnera. Sudionike istraživanja pronašla sam na način da sam osobno pristupila stručnom timu pojedine škole (uglavnom pedagozima, ali i nastavnicima PiG-a) koji me uveo u razrede gdje sam predstavila svoje istraživanje i zamolila za sudjelovanje. Svi koji su pristali na istraživanje bili su kasniji ispitanici. Radilo se o desetero djevojaka i jednako toliko mladića, pri čemu su svi punoljetni po dobi. Iz gimnazije sam razgovarala s četiri

mladića i tri djevojke, jednako kao i u Elektrostrojarskoj školi, dok sam u Strukovnoj školi razgovarala s petero djevojaka i jednim mladićem.

Ispitanike sam, osim po spolu i vrsti škole koju pohađaju, podijelila u odvojene kategorije na temelju školskog uspjeha, iako mi to nije bio prvotni cilj, no na terenu se ispostavilo kako polovica njih ima odličan školski uspjeh, dok druga polovica ima nešto lošiji što sam iskoristila ne bih li istražila vezu između uspjeha u školi i političke kulture mladih. Varijable poput: stupnja obrazovanja roditelja, socioekonomski status kućanstva i sl., izostavila sam iz istraživanja naprosto zato što bi to uvelike proširilo interpretacijsku dimenziju diplomskog rada, iako ovdje pozivam da se buduća bavljenja ovom temom usredotoče i na te čimbenike jer oni uvelike proširuju kontekst analize o političkoj socijalizaciji i kulturi mladih.

Uzorak sam odabrala na temelju raznovrsnosti budućih zanimanja potencijalnih ispitanika, ali i na osnovi njihove dobi gdje mi je cilj bio obuhvatiti mlade ljude koji su punoljetni te koji, zbog toga, sami pristaju na sudjelovanje u istraživanju, ali i koji po prvi puta imaju mogućnost politički participirati, ako imam na umu izlazak na izbore kao dominantni vid građanskog političkog sudjelovanja. Smatrala sam da će promišljanja o upravo tom, prvom izlasku na izbore, otkriti mnogo o njihovoj političkoj kulturi. Jednako tako, njihova mi je dob bila značajna utoliko što je riječ o godinama u kojoj se mladi po prvi puta u okviru obveznog obrazovanja susreću s institucionaliziranim oblikom političkog odgoja i obrazovanja, kroz nastavni predmet Politika i gospodarstvo, što sam pretpostavila kao bitnog činitelja u procesu njihove političke socijalizacije. Ističem, pritom, kako učenici Strukovne škole nemaju nastavni predmet PiG što također smatram varijablom u objašnjavanju njihove političke kulture. Također, kako sam razgovore vodila pred sam kraj školske godine (te odslušanog predmeta PiG u trajanju od jedne godine), ali i njihovog srednjoškolskog obrazovanja, vjerovala sam da će ispitanici biti informirani o osnovnim vidovima političkog sustava RH i odgovarajućih mu političkih procesa, čiji sam stupanj i efikasnost željela ispitati.

S obzirom na to da sam željela saznati više o individualnim stavovima, predodžbama i mišljenjima ispitanika o, među ostalim, političkoj participaciji i njenom značaju, vrijednostima i stavovima koje imaju o politici kao pozivu, građanstvu i građanskoj dužnosti, njihovom osobnom utjecaju na donošenje političkih odluka itd., koristila sam empirijsko istraživanje, pri čemu sam se služila kvalitativnom metodologijom. Navedenu sam odabrala smatrajući je adekvatnom u kontekstu dubinskog ispitivanja individualnih stavova. Pri provedbi istraživanja sam, tako,

koristila metodu dubinskog, polu-strukturiranog intervjua. Razgovori su bili održavani u svibnju 2014. godine, što naglašavam zato što sam željela razgovarati s ispitanicima koji iza sebe imaju odslušani predmet PiG, za koji sam držala da će utjecati na njihova politička mišljenja. Intervjue sam vodila sa svakim ispitanikom ponaosob, obično u prostorijama unutar škole, katkad u školskom dvorištu, a trajali su u prosjeku četrdeset i pet minuta. Nacrt istraživanja napravila sam prije samog izlaska na teren, odnosno napravila sam plan istraživačkih pitanja u kojima sam pokušala obuhvatiti tri sekcije pitanja: prva se odnosila na poznavanje političkog sustava RH, gdje mi je cilj bio istražiti koliko su ispitanici upoznati s temeljnim pojmovljem koje se tiče hrvatskog političkog sustava i procesa (predstavnička demokracija, "lijevi" i "desni", trodioba vlasti itd.), druga je obuhvaćala pitanja vezana uz političku participaciju ispitanika (planiraju li izaći na izbore ili uključiti se u neki drugi vid političkog sudjelovanja), dok se treća skupina pitanja odnosila na promišljanja ispitanika o utjecaju koji obitelj, obrazovni sustav, vršnjaci te mediji vrše na njihovo političko znanje i potrebu za političkim sudjelovanjem. Dakle, kao zavisnu varijablu u ovom sam kontekstu promatrala političku kulturu mladih, dok sam navedena četiri agensa političke socijalizacije promatrala kao nezavisne varijable. Te sam agense odabrala kao one koji se u literaturi najčešće navode kao najznačajniji čimbenici socijalizacije, pa tako i one političke. Utjecaj obitelji na taj proces promatrala sam kroz razgovor o politiziranosti roditelja, njihovoj političkoj participaciji, učestalosti razgovora o politici unutar obitelji i sl. Školu, odnosno obrazovni sustav, promatrala sam kao političkog socijalizatora na osnovi promišljanja ispitanika o utjecaju izvođenja i kvalitete nastave Politike i gospodarstva, dok sam vršnjačku skupinu također promatrala kao agens socijalizacije, promatrajući naracije ispitanika o stupnju u kojem, kao što oni procjenjuju, vršnjaci utječu na njihova promišljanja o politici.

Naposljetku, ističem kako je obrada podataka uključivala, prije svega, transkripciju intervjua i njihovu analizu tijekom koje sam primijetila ponavljajuće uzorke u brojnim pitanjima (što primarno povezujem s agensom vršnjačke skupine), dok sam uočila i neke različitosti koje su uglavnom bile istaknute na među-školskoj razini (odgovori učenika Gimnazije u odnosu na učenike Elektrostrojarske i Strukovne škole u pojedinim su se pitanjima razlikovali), no o tome više u sljedećem poglavlju.

Istaknula bih, naposljetku, kako sam ispitivala subjektivna mišljenja i stavove ispitanika, odnosno individualna promišljanja koja se, između ostalog, baziraju i na samoprocjeni o određenim pitanjima, te koja, kao takva, uzimam s dozom kritičkog

odmaka. Naime, vjerujem kako mladi, kao i uostalom i pripadnici bilo koje druge dobi, mogu davati, a vjerojatno ponegdje i jesu davali, socijalno poželjne odgovore, naročito kada je riječ o temi o kojoj su nerado razgovarali jer nisu znali mnogo (kako su sami procjenjivali), a željeli su ostaviti dobar dojam na nepoznatog istraživača. Stoga, u analitičkom, odnosno interpretacijskom dijelu prenosim odgovore kakvim sam ih dobila na terenu, imajući u vidu da oni ne predstavljaju apsolutne istine.

7. REZULTATI

7.1. POLITIČKA PISMENOST

Prvim blokom istraživačkih pitanja, koja su se odnosila na političku pismenost⁷, željela sam istražiti koliko ispitanici poznaju politički sustav RH i kakvim ga procjenjuju. Tako sam s njima razgovarala o konceptu predstavničke demokracije, stranačkom sustavu, trodiobi vlasti i sl., kao što su me i zanimale generalne asocijacije na hrvatsku politiku te percepcije o političarima i političkim strankama. Od ispitanika sam zatražila da procjene svoje političko znanje, pri čemu je generalni rezultat bio skroman, odnosno isticali su kako razumiju osnove, primjerice, znali su što je trodioba vlasti i da postoji vlast i opozicija, no nisu znali što u te pojmove sadržajno ulazi:

"Pa razumijem neke osnovne stvari, ali sad baš neke detalje, to ne. To lijevi i desni, to ne kužim koji su koji." (N.Š.)

"Mislim da nisam baš skroz informiran, barem po političkom pitanju, jer ima puno caka i stvari koje mi mali ljudi koji nismo političari ne kužimo, ali neke osnove znam. Tipa, znam koji su lijevi, a koji desni, ali sad baš da kužim njihove programe, to ne." (B.D.)

"Mi imamo Politiku i Gospodarstvo u školi, ali se mi to baš ne učimo jer su to više pitanja, onak konkretno, bla bla bla ... nije baš da se to učimo, međutim meni to

⁷ Političku pismenost za potrebe ovog istraživanja promatram kao koncept koji se može razumjeti u širem i užem smislu, pri čemu pod potonjim podrazumijevam sljedeće: "... Cassel i Lo političku pismenost svode na "znanje o temeljnim političkim konceptima i činjenicama" ... Politička pismenost jedna je od temeljnih dimenzija demokratske političke kulture koja je pak jedan od nužnih uvjeta stabilnog i učinkovitog funkcioniranja demokracije." (Šalaj, 2011:14 prema Cassel i Lo, 1997:321).

sad treba za maturu i ja budem se sad to trebala naučiti tak da bude onda to vjerojatno dobro obrazovanje. Ali, mi imamo jako malo sati, imamo 35 sati kroz godinu, tak nekaj, malo sati... Ali to je kod nas, politika, to se niko ne uči. Ali mislim da kad bi bil strogi profesor i da se to učiš, da bi bilo puno bolje." (H.K.)

Najčešći odgovor na pitanje: "Smatraš li se dobro informiranom/informiranim o politici?", u kontekstu kojeg smo razgovarali o ranije navedenim pojmovima koji se tiču političkog sustava RH, kod ispitanika je bio potvrđan i to među učenicima Gimnazije. Točnije, gimnazijalci su redom, podjednako djevojke i mladići, tvrdili kako dobro poznaju i razumiju, da se tako izrazim, hrvatsku politiku, iako se iz odgovora na konkretna pitanja (poput pitanja: "Što je trodioba vlasti?") dalo iščitati drukčije:

"To misliš na ono zakonodavna, izvršna i ona ... *sudbonosna*?" (L.K.)

Učenici Elektrostrojarske i Strukovne škole zadržavali su veću kritičku distancu spram stupnja svog političkog znanja, podjednako oba spola, i jasno su isticali kako nisu zadovoljni istim:

"Pa možda bi nas trebali malo više informirati ... jer, zapravo, škola nas obrazuje na različite načine, ali ... s neke strane možda premalo. Recimo, mnogo mladih se ne odluči kad napune osamnaest da izađu na izbore." "Zbog?" "Mislim da nisu dovoljno ... ne znam, nemaju želje da sudjeluju u tome ... nisu previše informirani i jednostavno su zatvoreni u taj neki krug bez informacija." (I.J.)

Na pitanje o uzorku njihove političke (ne)informiranosti gotovo svi ispitanici ističu kako im obrazovni sustav ne pruža zadovoljavajuće političko obrazovanje, tj. da im škola nudi samo osnovne informacije koje se tiču političkog sustava, dočim godina dana, koliko traje izvođenje predmeta PiG, ne predstavlja dovoljno vremena da se politika razumije na iole dublji način, kako ističu. Tvrdi da na nastavi tog predmeta nauče mnogo, no da je to više na faktografskoj razini, doli na istinskom razumijevanju sustava, njegovih sastavnica, pravila itd. Na moj upit bi li željeli da takve nastave bude više, u većini slučajeva odgovaraju potvrdno što također uzimam s kritičkim odmakom: radi se o učenicima koji su u vrijeme održavanja intervjua bili na kraju srednjoškolskog obrazovanja, drugim riječima, moja pretpostavka je da bih dobila drukčije odgovore da

su se kojim slučajem intervjui vodili u vrijeme kada su se ispitanici s predmetom PiG tek susreli.

Zanimljivi su bili odgovori koji su se ticali pitanja o asocijacijama na hrvatsku politiku. Među dvadeset ispitanika nisam zabilježila niti jedan odgovor koji bi bio pozitivnog predznaka, tj. asocijacije su bile pesimistične, cinične i razočaravajuće:

"Korumpirana, spora, neefikasna, puno obećava malo daje." (D.P.)

"Loše. Pa, ne znam, mislim da to nije baš dobro vodstvo jedne države koja je u takvoj situaciji, još ne znam od kad ..." (H.K.)

"Loša, neorganizirana, puno ljudi krađu, ne znam ... mislim da bi to trebalo bolje biti i da bi trebali neku novu vladu staviti za početak i ... predsjednik je okej." (L.K.)

Ove odgovore valja dovesti u vezu s nekoliko agensa političke socijalizacije. Naime, može se zaključiti kako se dojam koji mladi mogu imati o hrvatskoj politici uglavnom stječe kroz vanškolske kanale, budući da ispitanici tvrde kako u školi uče tek podatke vezane uz strukturu političkog sustava. Uz to, bilo bi neprihvatljivo da školski sustav producira i prenosi vrijednosne orijentacije (političke) učenicima, tako da oni iste oblikuju putem utjecaja drugih agensa. Pretpostavljam, dakle, da subjektivna mišljenja o kvaliteti hrvatske politike stječu u neformalnim, tj. izvaninstitucionalnim uvjetima, što su ispitanici nerijetko i potvrđivali u naracijama. Utjecaj medija, kako tvrde, većinski oblikuje njihova (politička) promišljanja, odnosno ispitanici ga ističu kao dominantan vid informiranja o politici. Ipak, dobiveni rezultati pokazuju kako mladi ne prate politiku s konkretnom namjerom/ciljem, tj. ne znaju mnogo o aktualnim političkim događajima, kao ni o sferama ekonomskog, gospodarskog i sl. sustava uz koje je ona usko vezana, no jasno procjenjuju i ocjenjuju te događaje, čime se stječe dojam da su njihovi stavovi tek površinski, odnosno da se njihova kritika političkog sustava može razumjeti tek na opažajnoj razini, ne toliko na razini istinskog razumijevanja realne situacije, iako pojedini ispitanici imaju bolje razumijevanje onog što kritiziraju, no oni su u manjini. Rekla bih da odnos spram politike, produciran kroz javni, te katkad i obiteljski diskurs, mladi usvajaju kao svoj način razmišljanja, što povezujem s idejom o utjecaju autoriteta obitelji i medija na političke preferencije mladih, s tim da bi valjalo

istražiti u kojoj su mjeri mladi, pritom, kritični, odnosno koliko promišljaju o onome što čuju iz tih izvora, a što se tiče politike. Utjecaj tih agensa direktno su isticali i u razgovorima:

"Pa čula sam u medijima. U medijima sam čula kak je to sve, pa si onda to tak ja sve i percipiram." (H.K.)

"Kolko po TV-u čujem, dosta je nesređena naša politika, onak, loša je." (N.Š)

Dakle, ispitanici ističu kako osnova njihove političke informiranosti dolazi prvenstveno iz medija, ali i škole, pri čemu utjecaju obitelji pripisuju manji značaj. Neki od njih, konkretno gimnazijalci, ističu kako su zadovoljni sa svojom razinom političke pismenosti, dok drugi (učenici ostalih dviju škola) iskazuju nezadovoljstvo svojim poznavanjem politike, kao i kvantitetom institucionalnog političkog obrazovanja.

7.2. POLITIČKA PARTICIPACIJA

Drugi blok pitanja odnosio se na manifestni vid političke socijalizacije, točnije željela sam saznati više o političkoj participaciji ispitanika. Pitanja sam primarno fokusirala na njihove nadolazeće prve izbore (krajem 2014. godine), odnosno na odnos između ranije ispitane političke pismenosti i participacije, kao i na ispitivanje mišljenja o konkretnom političkom utjecaju njihova glasa na izborima. Pitanja sam formirala, između ostalog, i u odnosu prema konceptu građanske dužnosti gdje sam željela istražiti poznaju li taj pojam, tj. što pod njim podrazumijevaju. Jednako tako razgovarali smo i o njihovim promišljanjima o budućem političkom angažmanu mimo izlaska na izbore, primjerice o aktivnom uključenju u određenu stranku, kao i o različitosti mišljenja.

Ipak, naglasak sam stavila na ispitivanje njihovih promišljanja o izlasku na izbore, njihovoj važnosti, iskazivanju političkih mišljenja u okviru institucionaliziranog demokratskog instrumenta (na izborima) i sl.

Većina ispitanika, osim njih dvoje, istakla je kako planiraju izaći na prve iduće izbore. Svi su bili razmjerno jasni u namjeri da se uključe u proces političkog odlučivanja, iako na moj upit: "Znaš li kada su tvoji prvi izbori?" nisu znali odgovor. Tek je troje od njih dvadesetero, znalo da je riječ o izborima koji će se održati krajem

2014. godine, no nisu znali o kojem je tipu izbora riječ. Na tom sam ih mjestu upitala smatraju li da je važno izaći na izbore, odnosno, pretpostavivši da potreba za izlaskom na izbore objašnjava i stav o važnost istog, zanimali su me razlozi zbog kojih smatraju da je važno politički participirati. Također, interesiralo me tko im je objasnio značaj sudjelovanja na izborima, ako uopće, i na koji način. Iz rezultata sam iščitala kako učenici Elektrostrojarske i Strukovne škole, podjednako oba spola, imaju veće razumijevanje navedenog, te kako su više informirani od učenika Gimnazije po tom pitanju. Točnije, potonji naglašavaju kako vjeruju da je važno sudjelovati na izborima, no na moj upit o razlozima ne daju konkretne odgovore:

"Pa vele da je važno, ali sad točno zakaj ... mislim da zato jer ak mi idemo glasati onda su manje šanse da izbore dobi neki loš kandidat." (L.B.)

"Pa ne znam, važno je uvijek dati glas, a ako ne izađem na izbore onda ne znam ... onda bezveze ostaviš neki glas koji bi mogel ići u korist poboljšanja države, a možda i protiv. Mislim da je važno izaći, ali ne znam kak bi objasnila zakaj." (N.Š.)

S druge strane, učenici ostalih dviju škola o izlascima na izbore razmišljaju na nešto drukčiji način, odnosno zaključila bih kako bolje razumiju koncept političkog participiranja:

"U školi ponekad čujemo važnost tih izlaska. A građanska dužnost, da, to je dužnost izlaska na izbore i borba za naša prava i slobodu. I moje mišljenje je takvo." (N.H.)

"Pa prije sam rekla, svaki glas je važan i možda ipak, koliko god je zanemarivo, ali ima utjecaja. Ali mislim da ljudi sve manje izlaze kaj sigurno da ima veze s generalnim stanjem države, i mislim da ljudi sve manje vjeruju politici zato jer ... nekak ... mislim da se ljudi zapravo i jesu borili do onog trenutka do kad je još bilo nade, ali sad... sve manje i manje, zapravo, ljude se ne uzima toliko u obzir i smatram da su ljudi jednostavno izgubili vjeru u politiku." (I.H.)

Istraživanjem sam primijetila kako učenici Elektrostrojarske i Strukovne škole imaju jasniju ideju o značaju izlaska na izbore, nerijetko samoinicijativno povezujući

navedeno s konceptom građanske dužnosti, odnosno s političkom dužnošću i odgovornošću, kako tvrde. Ti ispitanici pokazali su jasnije razumijevanje tog koncepta, dok su gimnazijalci za taj pojam čuli, no nisu ga znali pobliže objasniti. Prilikom pojašnjavanja, odgovarali su kako to podrazumijeva da svaki građanin *mora* izaći na izbore, no ne i zašto bi to bilo važno. Na pitanje: "Što podrazumijevaš pod pojmom građanska dužnost?" odgovarali su:

"Pa predstavlja to da moraš ići na izbore ... jer ti si se rodil ko državljanin, u toj državi i ti moraš pomoći donositi odluke nekakve ... Pa vidla sam na TV-u, dok vele da je izašlo samo pedeset posto građana, a to je malo da bi se odlučilo i mislim da se to mora povećati da ih izađe više, sedamdeset, osamdeset posto." (H.K.)

"Pa na primjer, ako vidimo neki zločin na ulici da se događa, mi smo kao građani dužni prijaviti to policiji, pa isto smatram da je izlazak na izbore također važan ... jer ako ne izađemo, onda se posle nemamo pravo žaliti da nam je loše jer nismo niti pokušali uopće promijeniti nešto ili izabrati." (B.D.)

Vezano uz izlaske na izbor, interesiralo me na koji način ispitanici promišljaju o važnosti i utjecaju njihovog pojedinačnog političkog glasa. Pitanje sam oblikovala na način: "Misliš li da se tvoj glas na izborima čuje, odnosno da je važan u širem političkom okviru?" na što sam dobivala gotovo jedinstvene odgovore. Mladi su usuglašeni po pitanju izlaska na izbore, pri čemu svi planiraju participirati, no jednako su tako usuglašeni po pitanju razmišljanja o utjecaju njihovih glasova za koje smatraju da nemaju veliku važnost. Točnije, uglavnom su odgovarali kako njihov glas nema nikakav politički utjecaj, ali su jednako tako isticali da politički utjecaj glasova građana može proisteći tek kada se oni zbroje, odnosno kad ih je mnogo. Ispitanici su smatrali kako je visok postotak izlaznosti jedini način na koji se može utjecati u političkom smislu, no nije im posve jasan značaj pojedinačnog glasa, iz čega iščitavam određenu diskrepanciju. U tom me kontekstu interesiralo što, potom, leži u pozadini njihove potrebe za izlaskom na izbore, kada već ne procjenjuju svoj glas bitnim. Ispostavilo se da gimnazijalci, za razliku od ostalih ispitanika, svoj prvi izlazak na izbore povezuju s punoljetnošću, odnosno da potreba političkog participiranja proizlazi iz mogućnosti da se to po prvi puta može učiniti, što u njima, kako tvrde, stvara osjećaj da su ušli u drugu

(dobnu) kategoriju, u svijet odraslih. Na pitanje: "Smatraš li da tvoji prvi izbori imaju veze s punoljetnošću?" ispitanici odgovaraju:

"Pa da, ima veze ... Pa kad si mlađi, nemaš pravo o tome odlučivati, a sad imaš ... a i nadobudan si ... ali mislim da s vremenom to ne bude tak." (L.B.)

"Definitivno možda da ima. Recimo, možda se, pod navodnicima, time na neki način slavi punoljetnost." (N.Š.)

Ispitanici iz druge dvije škole nisu povezivali izbore s punoljetnošću. Mnogi su se na moje pitanje nasmijali, upitavši me provociram li ih, dok je velika većina njih iskazivala mišljenje slično sljedećem:

"Dobro, ovo mi je sad bilo malo glupo neko mišljenje koje ne znam kako bi si protumačio, jer ako vidim da moj glas može nešto pomoći, ako vidim neku osobu koja mislim da u politici nešto želi napraviti, a ne samo uzet si novce i ako vidim da neko želi nešto postići, onda ću glasati. A ovako da bi glasao samo zbog tog prava, to mi je jako glupo ..." (J.O.)

"Pa ako bi išel na izbore, onda budem prvo pogledal koje opcije mi se nude i onda glasal za onu koja mi se najviše sviđa, a ne zbog toga da ... ali, mislim, postoji zapravo puno tih srednjoškolaca koji vele, da, sad sam punoljetan i idem na izbore, a pojma nemaju ... ima jako puno takvih mladih, koji su pod utjecajem medija ... a to ovisi i o odgoju i obrazovanju ... jer, ako nikad doma o tome nisi čul, onda ti je svejedno za izbore, ali ako onak malo čuješ u školi i na vijestima, onda bi bilo dobro da daš taj glas pametno, a ne bezveze ... trebalo bi malo razmišljati o tome, nije to sam tak." (D.M.)

Na kraju bloka pitanja o političkoj participaciji, upitala sam ispitanike osjećaju li se dovoljno informiranima za sudjelovanje u izborima, povezujući to s dobivenim naracijama o izlasku na izbore kao pitanju manifestiranja punoljetnosti. Naime, pretpostavila sam da će povezanost relativno slabog poznavanja hrvatskog političkog sustava i pripadajućih procesa s njihovim stavovima o izlasku na prve izbore kao pitanju iskazivanja punoljetnosti rezultirati procjenom ispitanika da nisu dovoljno informirani

za političku participaciju. Interesantno, među svim ispitanicima, dovoljno informiranima procjenjivali su se upravo gimnazijalci, koji su, većinom, isticali kako je izlazak na izbore "stvar punoljetnosti", dok su ostali ispitanici bili kritičniji spram svojeg političkog razumijevanja i informiranosti:

"Pa ja nisam nikad o tome razmišljala, ali, sad ovak ... ne, nismo baš dobro obrazovani o tome, ja se nisam barem često susretala s tim. Tak da ja mislim da bi ovi stariji trebali ići više (na izbore), a ovi mlađi manje. Jedino ak se ne informiraju dobro, onda ... ja mislim da mladi izlaze na izbore samo zato jer se svi dogovore da idu, pa onda svi zaokruže jedno, a zapravo uopće ne razmišljaju o tome kaj zaokružuju."

"Mislim da zbog toga idu (ulaska u punoljetnu dob). Mislim da to shvaćaju ko privilegiju pa onda idu tak bezveze. Valjda je na neki način ulazak u odraslu dob, jer prije to nisu mogli raditi, ali i da se izjasne o svojem mišljenju, ako ga uopće imaju. Ali ako neko nema mišljenje, onda ni ne treba ići na izbore." (I.N.)

Važno je ovdje istaknuti i odgovore koje sam dobila na upit o hipotetskoj situaciji u kojoj bi ispitanici bili bolje politički informirani. Interesiralo me kako bi procjenjivali svoje političko sudjelovanje u tom kontekstu. Gotovo su svi odgovorili kako vjeruju da bi njihova politička zainteresiranost i znatiželja proizašla iz boljeg poznavanja političkog sustava u okviru kojeg žive. Dakle, u određenom su smislu istakli kako prepoznaju nedostatke razine svoje političke pismenosti, iako se, kako ističu, samostalno nisu trudili iste nadopuniti, primjerice, prateći politiku u medijima i sl. Na moj upit o uzrocima njihove političke pismenosti, u onom stupnju kakvim su je sami procjenjivali, a koji je bio razmjerno loš, isticali su kako problem leži u nedovoljnoj pažnji koju obrazovni sustav posvećuje političkom obrazovanju mladih. Jednako tako, naglašavali su kako imaju dojam da se političari rijetko kada obraćaju mladima, zbog čega se osjećaju marginalizirano u političkom smislu. Njihov odnos prema toj marginalizaciji očituje se u potrebi da istu "kazne" na način da odbijaju pratiti političare i informirati se o političkim sadržajima jer se zbog nedostatka pažnje usmjerene k mladima oni ne osjećaju kao politički značajni sudionici te ih u tom kontekstu politika načelno ne interesira, ne shvaćajući posljedice takve nezainteresiranosti. Jednako kao što smatraju da bi viša razina njihove političke pismenosti rezultirala većom

zainteresiranošću za politiku, isto vjeruju i za provođenje politike koja bi se više obraćala mladima kao političkim akterima.

"Mislim da kad bi stvarno bil neko ko bi imal više sadržaja za mlade, odnosno ko bi se obraćal mladima da bi onda se ja za tu stranku i opredijelila." (L.S.)

Što se ostalih vidova političkog sudjelovanja tiče, prvenstveno me interesiralo što ispitanici misle kako se još može participirati. Neki od njih su naveli tek uključivanje u političku stranku, iako većina njih nije dala odgovor na pitanje: "Na koje se sve načine, prema tvom mišljenju, može aktivno politički sudjelovati (u političkom odlučivanju i sl.)?". Točnije, uglavnom su isticali kako ne znaju na koje se načine može sudjelovati, osim izlaska na izbore.

"Pa ne znam sad točno ... iskreno, ne znam kak bi se još moglo sudjelovati." (H.K.)

" Ne znam stvarno na kaj tu misliš." (D.P.)

Iz navedenog, kao i ostalih sličnih odgovora, može se iščitati kako mladi ne razumiju što sve politička participacija podrazumijeva i u čemu leži njen značaj. Posebice ako navedeno dovedemo u vezu sa stavovima o izlasku na izbore kao manifestaciji punoljetnosti (o čemu je govorilo više od pedeset posto ispitanika) što ide u prilog netom navedenom. I dok ispitanici nisu posve sigurni u ideju političke participacije, odnosno u njen značaj, složni su po pitanju odnosa između sudjelovanja i dobi pri čemu ističu kako najveće šanse da nešto promijene, u političkom smislu, imaju upravo mladi, koje dobno označavaju između osamnaest i trideset godina. Ovdje vidim određenu diskrepanciju i to između osjećaja ne važnosti vlastite političke participacije, odnosno vlastitog glasa na izborima i značaja koji pridaju političkom aktivizmu onoj dobnoj kategoriji kojoj i sami pripadaju.

7.3. AGENSI POLITIČKE SOCIJALIZACIJE

Posljednji blok pitanja ticao se samoprocjene ispitanika o utjecaju obitelji, obrazovnog sustava, medija i vršnjaka na njihovu političku informiranost, zainteresiranost i participaciju. Gimnazijalci i učenici Strukovne škole isticali su kako smatraju da najveći utjecaj imaju mediji, dok je većina ispitanika s Elektrostrojarske škole najznačajnijim procijenila utjecaj obrazovnog sustava. Od dvadeset ispitanika tek je dvoje procijenilo da najveći utjecaj ima obitelj (učenica strukovne škole i jedna gimnazijalka). Ispitanici koji su tvrdili da mediji najviše utječu na njihovu političku informiranost i sl. govorili su u kontekstu života u, ranije spomenutoj, eri masovnog komuniciranja u kojoj su informacije dostupne u svakom trenutku, što sami ispitanici, kako tvrde, koriste, a što promatram objašnjavajućim faktorom njihove procjene utjecaja medija.

"Sad, na stavove mladih dosta utječu i mediji ... jer su mediji ... mislim, smartphone ... mi imamo pristup različitim medijima, a i situacija je u zemlji takva da kud god dođeš samo se priča o tome. Mislim da mi puno brže odrastamo pa zato možda i malo više znamo nego kaj su prijašnji osamnaestogodišnjaci znali. Mentalno se brže moraš ... trebamo se brzo prilagođavati i uključivati u to sve." (T.B.)

Ipak, unatoč stalnoj umreženosti i dostupnost informacija, pa tako i onih vezanih uz politiku, rezultati pokazuju da se malo koji ispitanik politički informira s namjerom, već političke sadržaje dostupne u medijima (u prvom redu na Internetu, potom TV-u, dok radio i ostale medije gotovo nitko nije spomenuo) "konzumiraju" tek usputno.

"Pa sad baš da bi si ja ovak okrenula na tv-u neki politički sadržaj, to ne, ali kad su ovak vijesti, onda dapače." (L.K.)

Tvrdili su da utjecaj televizije procjenjuju iznimno značajnim, ne samo zato što iz tog izvora, u odnosu na ostale, dobivaju najviše informacija o politici, već i zato što na temelju tih informacija oblikuju svoje stavove, iako ostaju svjesni da mediji nisu potpuno objektivni. Ipak, vjeruju da vrijednosne sudove donose samostalno, iako smatraju da medijski dostupni politički sadržaji doprinose tome.

"Pa dok oni recimo daju, dok neki političar drži govor, pa dok prikazuju to ... ali mislim da oni ne rade neke subjektivne procjene, da daju dosta objektivno." (D.P)

Od utjecaja medija najveću važnosti pripisuju političkim sadržajima dostupnima na Internetu, kao i televizijski dostupnim sadržajima.

"Pa vjerojatno utječu jako jer svakodnevno smo pod utjecajem medija, pa vjerojatno onda i oko politike. Mislim, ako su oni protiv neke strane onda smo i mi valjda podsvjesno pod utjecajem tog mišljenja ... i mi onda isto tak mislimo o njima (političarima)." (B.D.)

Ponovno primjećujem izvjesnu diskrepanciju i to između stava ispitanika o važnosti utjecaja medija i stvarnog praćenja sadržaja u njima. S jedne strane tvrde kako je medijska uloga u političkom informiranju mladih iznimno važna, dok s druge strane ističu kako na Internetu i televiziji rijetko kad odabiru političke sadržaje, već ih prate tek "usput".

Agens obitelji je, s druge strane, tek dvoje ispitanika procijenilo značajnim u njihovom političkom educiranju. Svi su ostali ispitanici vrlo izričito tvrdili kako roditelji, budući da je naglasak prvenstveno bio na nuklearnoj obitelji, nemaju nikakav utjecaj na formiranje njihovih političkih znanja, a još manje stavova. Na pitanje: "Imaju li roditelji utjecaj na tvoje političko informiranje i/ili stavove?" odgovarali su:

"Apsolutno nikakve. Jedino kad ja pitam ovak neka kaj čujem na vijestima, onda da. Trenutno nemaju nikakav utjecaj. Mamu to uopće ne zanima, tatu zanima malo ... ne znam, nije niti njima niti meni bitno da bi se sad razgovarali o tome." (N.Š.)

Uz to, mnogi su ispitanici tvrdili kako se njihovi politički stavovi razlikuju od stavova njihovih roditelja i to na način da su svoje osobne stavove procjenjivali mnogo liberalnijima od stavova roditelja. Na tim sam mjestima u razgovorima primijetila, pa tako i ispitala, njihov stav o odnosu dobi i političkih stavova. Ispostavilo se da svi ispitanici vjeruju kako je starija dob povezana s konzervativnim stavovima koje pripisuju i roditeljima svojih roditelja, ali i većini hrvatskih političara. Te stavove ocjenjuju problematičnima, pojašnjavajući to na sljedeći način:

"Postoji puno ljudi koji glasaju uvijek za iste. Uopće ih ne zanimaju druge opcije, nego samo za njih. Ja puno ljudi tak znam. Puno ljudi čak ni ne zna kaj su oni obećali u predizbornim kampanjama .. nego, ja sam ili za HDZ ili za SDP i tak glasaju. Slijepo slijeđenje tog nekog ideala starog. Pogotovo tak kod starijih ljudi, jer takvi ljudi prevladavaju na izborima." (J.K.)

Upravo zbog ovakvog i dosta sličnih mišljenja, ispitanici procjenjuju da su mladi do trideset i pet godina ona skupina koja bi, u političkom smislu, mogla imati najveći utjecaj na konkretne promjene u hrvatskoj politici za koju ispitanici procjenjuju da je u lošem stanju.

"Mladi političari nekak bi više život promijenili prema tom novijem dobu dok su ovi stariji onak .. ne znam ... pod utjecajem i starijeg režima ... a isto tak i birači stariji, vidi se da imaju konzervativnija mišljenja i onda isto tak biraju opcije koje su tak ... privrženiji su takvima." (T.O.)

U kontekstu promišljanja o utjecajima četiriju agensa na političku socijalizaciju ispitanika, nastaviti ću na ovom mjestu s obrazovnim sustavom za kojeg većina ispitanika ne smatra da ima važnu ulogu u njihovom političkom informiranju za stvarne životne situacije. Naime, mnogi od njih, točnije svi gimnazijalci, kao i ispitanici sa Strukovne škole (koja, valja naglasiti, u svom kurikulumu nema predmet PiG što zasigurno utječe na promišljanja ispitanika o politici) ističu kako je nastava Politike i gospodarstva predmet na kojem su uglavnom naučili faktografske činjenice o funkcioniranju političkog sustava i političkih procesa, no da ta vrsta informiranosti, kako procjenjuju, nema puno veze sa stvarnom politikom čiji su suvremenici, promatrači, ako ne već i aktivni sudionici. Ipak, ispitanici koji pohađaju Elektrostrojarsku školu, ujedno i jedini koji imaju dva nastavna sata PiG-a tjedno, istaknuli su kako smatraju da ih je taj predmet dobro informirao o politici, što prije svega pripisuju kvaliteti izvedene nastave (uz njihov naglasak na kvaliteti profesora), kao i broju nastavnih sati. Ti su ispitanici bili jedini koji su utjecaju obrazovnog sustava pripisali dominantan značaj u vlastitoj političkoj socijalizaciji.

Posljednje, ali ne manje važno, interesiralo me što ispitanici misle o utjecaju vršnjaka na svoju političku informiranost, stavove i sl. Ovaj agens ispostavio se potpuno

nevažnim u političkoj socijalizaciji ispitanika, barem ako je suditi prema njihovim stavovima.

"Pa mislim da gotovo nikakav utjecaj nemaju, jako rijetko se razgovaramo. Ovo kaj smo se malo na PiG razgovarali, ali to je čisto površno. Takvi (politički) razgovori se zapravo ne događaju." (D.M.)

Naime, s vršnjacima gotovo nikada ne razgovaraju o politici, a ako to čine, to se uglavnom odvija u kontekstu komentiranja nekih aktualnih političkih događanja, oko kojih se uglavnom slažu, kako tvrde. Potonje valja objasniti i faktorom potrebe integracije u društvenu grupu koja je naročito izražena tijekom adolescentske dobi, gdje mladi uglavnom formiraju svoje stavove u odnosu prema stavovima svojih vršnjaka. Stoga, razumljivo je da se njihovi politički stavovi uglavnom poklapaju, jednako kao što je i razumljivo da o politici ne razgovaraju često, što je karakteristično za njihovu dob.

8. RASPRAVA

Prvom hipotezom istraživanja pretpostavila sam da će maturanti varaždinske I. Gimnazije pokazivati veći interes za politiku, informiranje o istoj te vlastitu političku participaciju od maturanata varaždinske srednje Strukovne i Elektrostrojarske škole. Hipoteza se, zaključujem iz rezultata, nije potvrdila. Od svih ispitanika, učenici I. Gimnazije pokazali su najlošije poznavanje hrvatskog političkog sustava kao i najmanju političku zainteresiranost. Mišljenja sam da je potonju moguće povezati s dobi ispitanika, za koju politički interes nije karakterističan, kao i s školskim opterećenjem gimnazijalaca koje je nešto veće nego kod drugih ispitanika te zbog kojeg oni, potencijalno, ne posvećuju mnogo vremena političkom informiranju i praćenju politike. Također, vjerujem da nezainteresiranost proizlazi i iz izvođenja predmetne nastave koje ne procjenjuju kvalitetnim, pri čemu kritike upućuju na predavački stil profesora, kao i iz obiteljskog okružja unutar kojeg, ističu, ne razgovaraju o politici zbog obostranog pomanjkanja interesa za istim (i kod ispitanika i kod njihovih roditelja). S druge strane, učenici Elektrostrojarske škole od svih su ispitanika bili najviše zainteresirani za politiku. Ovo povezujem s nekoliko čimbenika: prvi je taj što ti učenici imaju najviše sati predmetne nastave Politika i Gospodarstvo, a drugi što izvoditelja nastave

procjenjuju vrlo kvalitetnim te njegovoj predavačkoj sposobnosti pripisuju veći stupanj vlastite političke zainteresiranosti. Držim da su (ne)poznavanje hrvatskog političkog sustava i nizak stupanj političke zainteresiranosti međupovezani, a što su u pojedinim intervjuima potvrđivali ispitanici tvrdeći da bi poboljšanje kvalitete i kvantitete nastave PiG-a zasigurno dovelo do porasta njihovog zanimanja za politiku. Naime, unatoč tome što su iskazivali kako većinu svoje političke informiranosti baziraju na sadržajima dostupnima u medijima, isticali su kako mnogo utjecaja na njihovo političko obrazovanje ima upravo obrazovni sustav u kojem žele promjene. Kazivali su kako je način izvođenja predmetne nastave PiG-a neprilagoden aktualnom vremenu i političkim zbivanjima u istom, odnosno da nastava ne pridonosi istinskom i praktičnom razumijevanju političke svakodnevice, već da učenike zadržava na učenju faktografskih činjenica koje, kako smatraju, ne doprinose razumijevanju političke realnosti. Stoga su naglašavali kako bi potencijalno poboljšanje nastave PiG-a, prema njihovom mišljenju, dovelo do veće zainteresiranosti mladih za politiku. Slažem se s ispitanicima po pitanju potrebe za poboljšanjem načina i kvalitete, ali i kvantitete izvođenja spomenute nastave, napose ako uzmem u obzir da su učenici koji su bili izuzetno zadovoljni predmetnim profesorom te koji su imali najviše nastavnih sati PiG-a tjedno iskazivali višu razinu političke informiranosti i razumijevanja.

Druga hipoteza govorila je o većem političkom interesu gimnazijalaca pri čemu sam isti povezala s vrstom škole koju pohađaju, pretpostavivši da gimnazijski kurikulum mlade usmjerava prema širokom području znanja potencirajući tako interes za različite sfere društvenog života, među ostalim i politiku. Kao ni prva, ni ova hipoteza nije bila potvrđena. Dapače, rezultati su pokazali kako je izvođenje nastave PiG-a, za razliku od srednjoškolskog kurikuluma generalno, ali i kurikuluma same nastave PiG-a, imalo više utjecaja na politički interes ispitanika, što se potvrdilo kod ispitanika s Elektrostrojarske škole koji su isticali da njihov politički interes proizlazi upravo iz kvalitete izvođenja tog predmeta, o čemu sam govorila u ranijim retcima. Gimnazijalci su, s druge strane, nezainteresiranost za politiku povezivali, između ostalog, s već navedenim nezadovoljstvom izvođenja nastave PiG-a.

Trećom sam hipotezom pokušala školski uspjeh ispitanika dovesti u vezu s interesom usmjerenim k politici, kao i s praćenjem političkih sadržaja u medijima u svrhu vlastitog političkog informiranja. Rezultati istraživanja pokazali su da školski uspjeh nije eksplikativna varijabla, odnosno navedeno nisam mogla pojasniti s uspjehom ispitanika, budući da je velika većina ispitanika (i oni boljeg i lošijeg

školskog uspjeha) iskazivala političku nezainteresiranost. Što se praćenja političkih sadržaja u medijima tiče, uspjeh ga također nije pojašnjavao, no primijetila sam kako niti jedan ispitanik nije istaknuo da s namjerom koristi medije u svrhu svog političkog informiranja. Kao što sam ranije navela, ispitanici političke sadržaje u medijima, one dostupne na Internetu i televiziji, konzumiraju "usputno".

Četvrta je hipoteza bila usko vezana uz prethodnu, utoliko što sam njome pretpostavila da će školski uspjeh pojasniti promišljanja ispitanika o odnosu između vlastite političke participacije i koncepta građanske dužnosti u smislu da će učenici boljeg uspjeha svoj izlazak na izbore promatrati kao vid te dužnosti. Naime, školski uspjeh, kao što sam zaključila u prethodnoj hipotezi nije objašnjavajuća varijabla, što je slučaj i ovdje. Pritom naglasak stavljam na rezultat koji pokazuje da velika većina ispitanika sam koncept građanske dužnosti, nevezano uz izlaske na izbore, ne razumije. Smatrali su da se radi o tipu dužnosti koju je građanin dužan izvršiti, jer će u protivnom biti sankcioniran. U tom kontekstu, uz rezultat istraživanja kako dob nema eksplikativnu ulogu, valja zaključiti kako se hipoteza ne može potvrditi, odnosno školski uspjeh ne pojašnjava promišljanja ispitanika o odnosu između vlastite političke participacije i građanske dužnosti.

Pretposljednja hipoteza ticala se obitelji kao agensa političke socijalizacije, pri čemu sam pretpostavila da obiteljsko okruženje ispitanika vrši dominantan utjecaj na oblikovanje političkih stavova svih ispitanika, uz pretpostavku da oni nasljeđuju većinu političkih stavova i uvjerenja primarno od roditelja. Prvi dio hipoteze nije se potvrdio, budući da je tek dvoje ispitanika, od njih dvadesetero, istaknulo da obitelj ima glavni utjecaj na formiranje njihovih političkih stavova. Ostali su ispitanici tvrdili kako na konkretne stavove utječe međudodnos obitelji, medija i škole, dakle tri od ukupno četiri agensa političke socijalizacije, iako je većina njih isticala kako ili imaju različite stavove od svojih roditelja, ili da o stavovima svojih roditelja znaju malo. Naglašavali su, pritom, da su njihovi stavovi iznimno individualno pitanje, što u određenom smislu dovodim u vezu s njihovom dobi, odnosno s potrebom da načinom oblikovanja svog stava o temi kao što je politika, samostalno i bez direktnog utjecaja, kako tvrde, manifestiraju ulazak u odraslu dob.

Posljednjom hipotezom željela sam istražiti utjecaj vršnjačke skupine, promatrajući je kao agens političke socijalizacije ispitanika, za koju sam pretpostavila da ne će imati značajan utjecaj u oblikovanju političkih stavova ispitanika, prema njihovoj samoprocjeni. Ova hipoteza je potvrđena. Svi su ispitanici, njih dvadesetero,

naglasili da vršnjaci ni na koji način ne utječu na njihove individualne političke stavove, kao i da s njima vrlo rijetko, ako ikad, razgovaraju o politici. Na njihove političke stavove, kao što sam spomenula, utječe kombinacija utjecaja prvenstveno škole i medija, s tim da gimnazijalci niti jednom od ova tri agensa ne pridaju dominaciju u tom procesu, dok učenici Elektrostrojarske škole dominantnim vide agens obrazovnog sustava. Hipotezu o ne postojanju utjecaja vršnjačke skupine na stavove ispitanika povezujem djelomice i s prevladavajućom nezainteresiranošću za politiku. Pitanja od malog interesa, kakva su za ispitanike ona politička, ne će biti ona oko kojih će graditi svoju pripadnost skupini, koja je karakteristična za adolescentsku dob. Svi ispitanici su navodili kako ni njihove vršnjake, kao ni njih same, politika ne interesira

Rezultati istraživanja pokazali su kako u promišljanjima ispitanika o pitanju političke socijalizacije ne postoji zamijećena razlika u odnosu na njihov spol i dob, već na vrstu škole koju pohađaju, iako ovdje zaključujem na temelju promišljanja tek dvadesetero ispitanika. Primijetila sam kako postoji određena razlika između stavova gimnazijalaca s jedne strane te učenika Elektrostrojarske i Strukovne škole s druge. Najslabije poznavanje političkog sustava RH, kao i razumijevanje procesa koji se tiču demokratskog političkog poretka iskazivali su gimnazijalci. Moja pretpostavka da će oni biti najbolje informirani, s obzirom na vrstu obrazovanja koje dobivaju, a koje pokriva širok spektar znanja, pa tako i politiku, ispostavila se neutemeljenom. Učenici Elektrostrojarske škole pokazali su mnogo veće razumijevanje spomenutog što se dalo iščitati i iz odgovora koji su se ticali razgovora o političkoj pismenosti, ali i iz ostalih odgovora u kojima se vidjelo da o politici promišljaju na nešto dublji način od ostalih ispitanika. Njihovi su stavovi, predodžbe i određeni vrijednosni sudovi koji se tiču hrvatske politike bili iskazivani u duhu demokratske političke kulture, što sam zaključila na temelju njihovih promišljanja o političkim pravima i obvezama, toleranciji, jednakosti, slobodi itd. Ti su ispitanici, ujedno, razumjeli stvarni značaj političke participacije u demokratskom društvu, opisujući što za njih znači biti odgovoran građanin, za razliku od gimnazijalaca koji su većinom navedenu povezivali s manifestacijom ulaska u punoljetnu dob, tj. "svijet odraslih". Učenici Strukovne škole iskazivali su mišljenja vrlo slična svojim vršnjacima s Elektrostrojarske škole, pri čemu valja naglasiti da potonji u srednjoškolskom kurikulumu imaju predviđeno dva nastavna sata tjedno predmeta PiG, dok prethodni nemaju taj nastavni predmet uopće. Tim više njihovi demokratski stavovi dolaze do isticanja. Najmanje skloni aktivnoj i odgovornoj

političkoj participaciji pokazali su se gimnazijalci koji su iskazivali razmjerno nezadovoljavajuće razumijevanje koncepta građanske dužnosti, za razliku od ostalih ispitanika. Kao što sam ranije navela, ovakvi se rezultati mogu dovesti u vezu s nekoliko čimbenika: dob ispitanika zasigurno nije zanemariv činitelj, s obzirom da je riječ o dobi za koju politički interes često nije karakterističan. Jednako tako, istaknula sam značaj obrazovnog sustava koji ne posvećuje dovoljno pažnje političkom obrazovanju, a i često ovisi o individualnim sposobnostima predmetnih profesora, što posljedično može utjecati na manji (ili veći) stupanj političke informiranosti te zainteresiranosti.

Što se agensa političke socijalizacije tiče, razlike između škola vidjele su se tek kada smo razgovarali o utjecaju škole gdje su ispitanici koji pohađaju Elektrostrojarsku školu isticali kako je izvođenje nastave PiG-a snažno utjecalo na njihovu političku pismenost i zainteresiranost. Gimnazijalci su značaj školskog sustava u tom kontekstu zanemarivali, tvrdeći da ih škola ne obrazuje za praktično bavljenje politikom, već da ih informira o osnovama političkog sustava koje nisu procjenjivali važnima za vlastitu participaciju. Najčešći odgovori o pitanjima utjecaja obitelji, obrazovnog sustava, medija i vršnjaka na proces političke socijalizacije bili su oni u kojima su ispitanici isticali kako procjenjuju da na taj proces utječu svi agensi, iako različitim intenzitetom. Dakle, učenici Elektrostrojarske škole na prvo su mjesto stavili obrazovni sustav, dok su gotovo svi ostali ispitanici naglašavali utjecaj medija kao glavnog izvora svoje političke informiranosti. Obitelj su istaknula tek dva ispitanika, dok utjecaj vršnjaka nitko od ispitanika nije procijenio važnim. Na ovom bih mjestu istaknula kako dobiveni rezultati ukazuju na potrebu za edukacijom koja se mora sustavnije i kvalitetnije provoditi u svim instancama institucionaliziranog odgoja i obrazovanja, o čemu će biti riječi kasnije.

Od ostalih varijabli, spol i školski uspjeh nisu poslužili kao eksplikativni ni u jednoj hipotezi, s obzirom na činjenicu da su djevojke i mladići uglavnom vrlo slično razmišljali, dok među odgovorima učenika boljeg, odnosno učenika lošijeg školskog uspjeha nisam pronašla uzorak.

Kako sam provedeno istraživanje utemeljila na sličnim istraživanjima političke kulture mladih u Hrvatskoj, među kojima osobito ističem zbornik eseja *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca* (Bagić, 2011), kao i radove Vlaste Ilišin i Vladimira Vujčića, zaključujem da sam naišla na slične rezultate osobito ako govorimo o političkoj kulturi mladih koja se ispostavlja prilično nerazvijenom. Mladi ne znaju mnogo o temeljnim pojmovima demokratske

političke kulture, ne razumiju razliku između vlasti i opozicije, koncept trodiobe vlasti prepoznaju, no ne znaju ga pojasniti, a pojam građanske dužnosti bježi njihovoj spoznaji itd. Politička zainteresiranost im je na niskoj razini, odnosno politiku ne prate u medijima, barem ne s namjerom. Navedeno bi značilo da proces njihove političke socijalizacije ne ostvaruje svoj puni potencijal. Ovo bih povezala s političkom klimom koja vlada u društvu generalno, kao i klimom koja se manifestira na partikularnoj razini, konkretno kroz agense političke socijalizacije. Naime, ozračje u kojem se, naročito u obiteljima i medijima, razgovara o politici, način na koji ju se komentira, svrha s kojom se to čini, a što je u današnje vrijeme obilježeno negativnim tonom, producira slično promišljanje među onim pojedincima koji se pod tim utjecajem nalaze, a među kojima ističem upravo mlade koji uče po modelu. Uz utjecaj sociokulturnog okružja, smatram da na proces političke kulture mladih utječe i institucionalno političko obrazovanje koje, usuđujem se reći, *tradicionalno* ne predviđa da politički odgoj postane značajan dio obveznog obrazovanja mladih, budući da mu se poklanja malen broj nastavnih sati. Kako se istraživanjem pokazalo, u onim školama gdje je broj nastavnih sati nešto veći i gdje je primjetna kvaliteta izvođenja nastave, tamo se može primijetiti i veće političko znanje i stupanj informiranosti učenika, odnosno razvijenija demokratska politička kultura koja pretpostavlja aktivan građanski angažman. Naime: "Sve to pokazuje da je za rješavanje pitanja slobode i logike kolektivnog djelovanja u društvu nužna građanska vrlina. A vrlina se (*arete*) ne može nametnuti ljudima – ona se može izgrađivati samo odgojem. Tu su činjenicu bolje shvaćali filozofi starih nego filozofi modernih naroda." (Vujčić, 2007:33).

Naglašavam, pritom, kako moji rezultati nisu konkluzivni, između ostalog i zbog veličine uzorka što, uz nedovoljno detaljne naracije i šture odgovore ispitanika, čini glavno ograničenje ovog rada. Rezultati mogu biti tek sugestivni, odnosno smatram da pridonose procjeni djelotvornosti procesa političke socijalizacije varaždinskih srednjoškolaca.

9. ZAKLJUČAK

Sudeći prema rezultatima provedenog istraživanja, te prema spoznajama do kojih su došli brojni drugi autori, mladi u Hrvatskoj nedovoljno su politički socijalizirani, odnosno njihova je politička kultura nerazvijena. Pretpostavljene hipoteze

u kojima sam promišljala o dobroj političkoj informiranosti i zainteresiranosti jedne skupine ispitanika (gimnazijalaca) ispostavila se nepotvrđenom. No, uz navedeno, rezultati su pokazali kako je politička zainteresiranost svih ispitanika u rudimentarnom stanju. Politika nije nešto što mlade zanima, o njoj ne čitaju, ne promišljaju, ne postavljaju pitanja, ona ne čini dio njihove svakodnevice, iako su svi oni pripadnici određene političke zajednice koja se njihovih života dotiče na ovaj ili onaj način.

Agense političke socijalizacije prokomentirala sam ranije u radu te bih na ovom mjestu istaknula ono što mi se, među njima, učinilo najzanimljivijim rezultatom istraživanja. Naime, ne čudi da mediji imaju najveći utjecaj na (političko) informiranje mladih, što promatram u kontekstu odrastanja ispitanika u eri masovne komunikacije, kao što ni ne čudi da vršnjačka skupina ima vrlo malo utjecaja na takvu vrstu informiranja zbog, kao što sam navela, vrlo rijetke potrebe u adolescentskim godinama da se mladi povezuju na osnovi političkih razmišljanja. Ipak, zanimljivim se pokazalo kako obitelj, koja je stup odgoja i obrazovanja pojedinca, tj. primarna socijalizatorska kategorija, ne provodi nikakvu vrstu njegovog političkog odgoja, barem ako je suditi prema riječima ispitanika. Pretpostavila sam da će mladi, što je obično slučaj kada uče o nečemu što je van njihove zone razumijevanja, politička razmišljanja nasljeđivati od roditelja, što su potvrdila neka istraživanja koja tvrde da se stranačke preferencije obično nasljeđuju unutar obitelji, točnije od roditelja. Ipak, istraživanje je pokazalo kako ispitanici s roditeljima pa i vršnjacima vrlo rijetko razgovaraju i promišljaju o politici, te su na mnogim mjestima isticali kako ne znaju koje su političke preferencije njihovih roditelja, izlaze li njihovi roditelji na izbore, kako često prate politiku i sl. Jednako tako, naglašavali su da za razgovore i promišljanja o politici ne postoji inicijativa niti s njihove, ali niti s roditeljske strane. Ovo uzimam s kritičkim odmakom naprosto zato što je riječ o subjektivnoj procjeni ispitanika, iz koje se može iščitati kako, osim njih samih, niti roditelje politika ne interesira što ne mora biti slučaj, odnosno valjalo bi istražiti i promišljanja samih roditelja o vlastitoj političkoj zainteresiranosti i informiranosti te usporediti promišljanja jednih i drugih da se dobije nešto šira slika.

Uz navedeno, obrazovni sustav, kojem zadaća jest odgoj i edukacija, vrlo malo pažnje posvećuje političkom obrazovanju za demokraciju, stoga ne čudi da ispitanici uče politiku "za ocjenu", kako tvrde, a ne da bi je stvarno razumjeli. Osobnost, sposobnost i predanost predmetnog profesora, prema rezultatima istraživanja, čini se presudnijom za političku zainteresiranost ispitanika od samog programa predmeta. Stoga, osim zahtijeva za kvalitetnijim izvođenjem nastave PiG-a ovdje apostrofiram i

potrebu za boljim obrazovanjem profesora jer je to jedini faktor na koji bismo mogli imati utjecaja (na političku edukaciju roditelja možemo slabo utjecati).

Što se bavljenja politikom tiče, interesantno je bilo saznati kako gotovo nijedan ispitanik nije iskazao potrebu i interes za političkim angažmanom u budućnosti. Potonje je moguće dovesti u vezu i s nerazumijevanjem ideje političkog angažmana što se u intervjuima pokazalo vrlo raširenim problemom. Naime, tek je pokoji ispitanik razumio na koji se način on kao pojedinac može politički aktivirati, dok je većina često isticala kako ne razumiju na koje bi načine oni mogli politički sudjelovati. Navedeno je moguće dovesti u vezu sa spomenutim nedostatkom unutar-obiteljskog razgovora o politici, kao i s eventualnim nedostacima obrazovnog procesa koji ne posvećuje dovoljno pozornosti takvim pitanjima (što bi također valjalo istražiti u budućim radovima). Osim toga, iznimno izražena politička nezainteresiranost zasigurno je nerazmrsivo povezana i sa spomenutim pitanjem. Naime, interes dovodi do informiranja pa tako i do znanja, pri čemu vrijedi i obratno.

Od ostalih rezultata, iznenađujući su oni koji govore o idejama ispitanika o izlasku na izbore koje su nerijetko dovodili u vezu s manifestiranjem punoljetnosti više do li stvarnim interesom. Takav stav posebice su iskazivali gimnazijalci. Njihovi vršnjaci s dugih škola nisu smatrali da izlasci na izbore imaju veze s iskazivanjem ulaska u odraslu dob. Unatoč ovoj razlici, većina ispitanika ne vjeruje da će po prvom izlasku na izbore nastaviti s takvom praksom na sljedećim izborima. Potonje uzimam problematičnim stavom koji, uz one o nezainteresiranosti i nerazumijevanju, dovodim u vezu s, između ostalih, nezadovoljavajućim rezultatima procesa političke socijalizacije mladih, tj. valjalo bi se upitati o tijeku i kvaliteti samog procesa, kao što bi trebalo provesti detaljnija istraživanja o utjecaju svih navedenih agensa kako bi se vidjelo na koji se način, s kojim ciljem i interesom provodi taj proces te kako bi se, potom, mogla napraviti opsežnija analiza političke socijalizacije te otvorila polja za poboljšanje ondje gdje je moguće intervenirati. Uz navedeno, držim da bi se buduća istraživanja mogla usmjeriti ne samo k dubinskoj analizi utjecaj agensa, već i k analizi političke pismenosti, informiranosti i participacije odraslih, napose roditelja u odnosu na njihovu djecu, te da se istraživanja među dvjema uzastopnim generacijama unutar obiteljskog okružja kompariraju ne bi li se dobio dublji uvid u odnos između roditeljske političnosti i one njihove djece, budući da je ovo istraživanje pokazalo kako unutar obiteljskog odgoja nedostaje kvalitetnije promišljanje o politici. Jednako tako, zanimljivo bi bilo istražiti utjecaj agensa obitelji, obrazovnog sustava i vršnjaka na mlade u longitudinalnom

presjeku kako bi se analiziralo jača li/slabi utjecaj određenog agensa političke socijalizacije u odnosu na porast dobi mladih kao ispitanika, primjerice vidjeti rezultate sličnog istraživanja na istom uzorku za nekoliko godina, npr. kada isti ispitanici budu na kraju svog visokoškolskog obrazovanja. Držim kako bi buduće bavljenje ovakvom temom trebalo uključiti i istraživanje utjecaja varijabli poput: stupnja obrazovanja roditelja, socioekonomski status kućanstva i sl., koje sam ovdje izostavila zbog opsega diplomskog rada, iako ovdje pozivam na takvu vrstu istraživanja koja bi potencijalno mogla proširiti kontekst analize o političkoj socijalizaciji i kulturi mladih.

Osnovna poteškoća ovog istraživanja, s obzirom na vrijeme njegova provođenja koje se poklapalo sa završnim ispitima srednjoškolaca, bila je pronaći ispitanike koji bi bili voljni odvojiti vrijeme za sudjelovanje. Dapače, jedna je skupina ispitanika u vrijeme istraživanja već završila svoje srednjoškolsko obrazovanje što je predstavljalo problem zbog fizičke realizacije susreta, odnosno bilo ih je teško kontaktirati za potrebe provođenja intervjua. Drugim riječima, susrela sam se s problemom ulaska u teren koji je naposljetku prevladan.

Jedna od poteškoća bila je i komunikacija s ispitanicima koji su vrlo šturo odgovarali na moja pitanja. Mogući razlozi tomu su sljedeći: prije svega, kao istraživačica bila sam im nepoznata te su, unatoč mom detaljnom objašnjenju o svrsi i ciljevima rada, kao i o zaštiti privatnih podataka, bili razmjerno skeptični, odnosno primijetila sam određenu dozu nesigurnosti. Razlog tome mogao bi ležati u činjenici da smo razgovarali o temi koja im je relativno nepoznata, stoga odgovori nisu mogli biti opširni i detaljni. Ovo sam nastojala umanjiti postavljanjem dodatnih potpitanja. Ipak, činjenica da sam bila generacijski bliska ispitanicima zasigurno je doprinijela većoj spontanosti tijekom intervjuiranja. Potonje držim izvjesnom prednošću ovog istraživanja, i to iz pozicije ispitivača koji izlazi na teren.

Ograničenje mi je, također, bila i veličina uzorka, budući da smatram kako bi veći uzorak rezultirao i raznovrsnijim informacijama. Držim da bi u budućim istraživanjima pitanja političke socijalizacije valjalo uključiti veći broj razreda unutar svake škole koristeći se pritom i metodom ankete i metodom dubinskog intervjua ne bi li podatci bili iscrpniji i dali širi kontekst promatranome.

Pitanje subjektivnosti (samoprocjene) ispostavilo se također poteškoćom koja je mogla dati tek djelomičan uvid u određena pitanja što je, primjerice, bilo istaknuto i u rezultatu koji govori kako učenici Elektrostrojarske i Strukovne škole, koji su, protivno

pretpostavljenoj hipotezi, pokazali nešto veće političko znanje i zainteresiranost od gimnazijalaca, smatraju da njihovi vršnjaci koji pohađaju Gimnaziju imaju zasigurno veće znanje o politici što i sami gimnazijalci misle o sebi. Ovo su rezultati bazirani isključivo na dojmu ispitanika tako da se oni teško mogu detaljnije pojasniti, zbog naglašene subjektivnosti. Potonja je razlog zbog kojeg se određena mišljenja i stavovi moraju uzeti s kritičkim odmakom jer su jednostrani i baziraju se na dojmovima. No, kvalitativna metodologija, korištena u društveno-humanističkim znanostima, neminovno se susreće s pitanjem subjektivnosti. S druge strane, upravo kvalitativna istraživanja ispitivaču daju uvid u širu sliku, a ispitaniku mogućnost da na svoj način i u odnosu prema svojim potrebama iskaže ono što je njemu/njoj važno, a što istraživaču, potom, predstavlja predmet istraživanja.

Politička socijalizacija djece i mladih proces je kojim se razvija njihova politička kultura, stoga je važno odgajati i educirati mlade u demokratskom političkom duhu jer će se isti (ne)posredno manifestirati unutar političkog sustava u kojem mladi žive. Ako na vrijeme počnemo educirati i odgajati mlade u duhu demokratskog ozračja, ako ih podučimo o značaju građanstva, aktivnog građanina, političkog participiranja te ako kod njih sustavno razvijamo političku svijest onda ćemo moći promišljati o zainteresiranijem i angažiranijem društvu u budućnosti. Sudeći prema rezultatima ovog i sličnih istraživanja drugih autora, djelovanje u smislu takvog angažmana je neophodno.

10. LITERATURA

1. Almond, G. (2000) *Civilna kultura: politički stavovi i demokracija u pet zemalja*. Zagreb: Biblioteka Minerva.
2. Bagić, D. (ur.) (2011) *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: GONG.
3. Čupić, Č. (2009) Politička kultura i mediji. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 3 (3):339-353.
4. Dulčić, A. (2003) *Nacionalni program djelovanja za mlade*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
5. Gvozdanović, A. (2008) Some Indicators of Political Culture of University Students in Croatia. *Sociologija i prostor*, 188 (3):461-477.

6. Ilišin, V. (2003) Politička participacija mladih i politika prema mladima: Hrvatska u europskom kontekstu. *Politička misao*, 40 (3): 37-57.
7. Ilišin, V., Radin, F. (2002) *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: IDIZ.
8. Ilišin, V., Fanuko, N. (1988) *Fragmenti omladine: položaj svijesti i ponašanje mladih Hrvatske*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine SR Hrvatske.
9. Ilišin, V. (1999) *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
10. Klarin, M. (2006) *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: Roditelji, vršnjaci, učitelji – kontekst razvoja djeteta*. Zadar: Naklada Slap.
11. Leburčić, A., Tomić-Koludrović, I. (2002) *Nova političnost mladih*. Zagreb: Alinea.
12. Spajić-Vrkaš, V. (2002) *Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo u Hrvatskoj: izvješće*. Zagreb: Centar za istraživanje, izobrazbu i dokumentaciju u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Filozofski fakultet.
13. Šalaj, B. (2002) Modeli političkog obrazovanja u školskim sustavima europskih država. *Politička misao*, 39 (3):127-144.
14. Šalaj, B. (2005) Političko obrazovanje u školama: nepotrebna politizacija obrazovanja ili važan uvjet demokracije? Slučaj Engleske. *Politička misao*, 42 (2):77-100.
15. Šalaj, B. (2007) *Socijalni kapital*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
16. Šiber, I. (1975) Politička socijalizacija seoske omladine. *Sociologija sela*, 13 (3-4):117-138.
17. Velički, D., Šenjug, A. (2010) Učenje demokracije i demokratske kompetencije budućih odgojitelja i učitelja. *Napredak*, 151 (3-4):390-406.
18. Vujadinović, D. (2007) Civilno društvo i politička kultura. *Filozofska istraživanja*, 28 (1):21-33.
19. Vujčić, V. (2004) Spolne razlike i školsko iskustvo u razvoju svijesti i prakse građanstva mladih. *Politička misao*, 41 (3):143-155.
20. Vujčić, V. (2003) Konceptija i praksa građanstva kod hrvatskih srednjoškolaca. *Politička misao*, 40 (3):3-36.
21. Vujčić, V. (2008) *Kultura i politika*. Zagreb: Biblioteka Universitas.
22. Vujčić, V. (1997) Pojam političke kulture. *Politička misao*, 34 (4):109-128.
23. Vujčić, V. (1998) Dimenzije političke kulture. *Politička misao*, 35 (1):119-137.

24. Vujčić, V. (2007) Političke obveze građana u demokraciji i političko obrazovanje. *Politička misao*, 44 (4):17-34.
25. Vujčić, V. (1993) *Politička kultura i politička socijalizacija*. Zagreb: Alinea.